

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Filosofie humanitních věd

Studijní obor:

**MÝTY A NÁBOŽENSKÉ TRADICE
MEZOAMERICKÝCH PŘEDKOLUMBIJSKÝCH
CIVILIZACÍ**

**MYTHS AND RELIGIOUS TRADITION OF
MESOAMERICAN CIVILISATION
IN THE PRE-COLUMBIAN ERA**

Bakalářská práce: 11-FP-KFL-121

Autor:

Ondřej FRAJDL

Podpis:

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
59	0	1	0	25	1

V Liberci dne: 23. 6. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Ondřej Frajdl

adresa: Sadová 303, 56 002 Česká Třebová

studijní obor (kombinace): Filosofie humanitních věd

Název BP: **Mýty a náboženské tradice mezoamerických
předkolumbijských civilizací**

Název BP v angličtině: **Myths and Religious Tradition of Mesoamerican Civilisation
in the pre-Columbian Era**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

Konzultant:

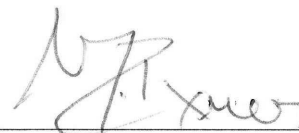
Termín odevzdání: 30. 4. 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 12. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): FRAJDL ONDŘEJ

Datum: 24. 5. 2010

Podpis: Frajdl

Název BP: MÝTY A NÁBOŽENSKÉ TRADICE MEZOAMERICKÝCH
PŘEDKOLUMBIJSKÝCH CIVILIZACÍ

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

Cíl: Prokázat schopnost kandidáta pracovat samostatně s odbornou literaturou a formulovat zjištěná fakta a další reálie po obsahové i formální stránce, tak aby odpovídaly požadavkům na bakalářskou práci.
Hlavním cílem této práce je nalézt společné znaky u indiánských civilizací v oblasti Mezoameriky a analyzovat náboženské tradice a mýty jednotlivých kultur s konkrétním vysvětlením pojmů a faktů na základě použité odborné literatury.

Požadavky: Pravidelné konzultace s vedoucím práce, průběžné studium látky k zadanému tématu, bibliografické rešerše, samostatnost při formulování problematiky u zásadních otázek.

Metody: Pravidelně konzultovat postup práce s vedoucím bakalářské práce a práce s relativní literaturou k zadanému tématu.

Literatura: CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky : kosmovize a obřadní centra. Kateřina Březinová a Jana Zvěřinová. Vydání první. Praha : PROSTOR, 1998. 240 s. ISBN 80-85190-72-9.
LEÓN-PORTILLA, Miguel. Aztécká filosofie : Myšlení Nahuů na základě původních pramenů. Eva Máňková. Vydání první. Praha : Argo, 2002. 406 s. Capricorn, ISBN 80-7203-461-8.
DREW, David. Ztracené kroniky Mayských král. Jindřich Mand'ák. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. 382 s. ISBN 80-7257-427-2.

Čestné prohlášení

Název práce: Mýty a náboženské tradice mezoamerických
předkolumbijských civilizací
Jméno a příjmení autora: Ondřej Frajdl
Osobní číslo: P08000335

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 23. 06. 2011

Ondřej Frajdl

Poděkování:

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Bohumilu Nuskovi za možnost pracovat na tomto tématu a za ochotu a čas, který mi věnoval při svých konzultacích. Zejména bych chtěl poděkovat mé rodině, která za každých okolností nepřestala ve mě věřit a za jejich stálou podporu při překonávání překážek.

1 Anotace

Bakalářská práce provází vývojem náboženských tradic v Mesoamerice od počátku příchodu prvních osadníků až do španělské conquisty. V prvním oddílu se práce zaměřuje na historický vývoj civilizací, ve kterém bude poukázáno, jak mesoamerické civilizace přijímaly a vyvíjely duchovní a společenské tradice od doby první komplexnější civilizace. Ve druhé části práce jsou vyložena mytologická vyprávění od stvoření světa až po možnost člověka skrze své činy stát se bohem, na kterých se bude odrážet mesoamerické vnímání světa. V závěrečné kapitole se práce soustředí na seznámení s náboženskými rituály, vysvětlení důležitosti obětí a stručný náhled do pantheonů dvou nejvýznamnějších mesoamerických kultur.

Klíčové pojmy: Mesoamerika, náboženství, mytologie, oběť, pantheon.

Annotation

Bachelor thesis accompanies the development of religious traditions in Mesoamerica since the early arrival of the first settlers to the Spanish conquest. In the first section the work is focused on the historical development of civilizations, in which it is pointed out as Mesoamerican civilizations adopted and developed spiritual and social traditions since the first complex civilization. In the second part mythological stories of creation to the possibility of man through his actions to become God are expounded, in which perception of Mesoamerican word is reflected. In the final chapter, the work focuses on familiarization with religious rituals, explaining the importance of victims and a brief glimpse into the two most important pantheons of Mesoamerican cultures.

Keywords: Mesoamerica, religion, mythology, sacrifice, pantheon.

2 Obsah

1	Anotace.....	2
2	Obsah.....	7
3	Úvod	8
4	Historický vývoj	10
4.1	Olmekové	11
4.2	Teotihuacán	14
4.3	Mayové.....	17
4.4	Toltékové	20
4.5	Aztékové.....	22
5	Mytologie Mesoameriky	25
5.1	Vnímání světa a filosofie času	25
5.1.1	Mayské pojetí světa.....	26
5.1.2	Aztécké pojetí světa	28
5.2	Mayské stvoření světa	30
5.2.1	Kosmický strom a Pacalova smrt.....	32
5.3	Hrdinská Dvojčata.....	34
5.4	Aztécké stvoření světa.....	37
5.5	Život Opeřeného hada Quetzalcóatla	38
6	Náboženské tradice a rituály	41
6.1	Zvyky, rituály a oběti	42
6.1.1	Obřady spojené s životem a smrtí.....	42
6.1.2	Rituální prolévání krve.....	43
6.1.3	Obětní obřady	44
6.2	Kalendář	46
6.3	Pantheon bohů	49
6.3.1	Mayský Pantheon	50
6.3.2	Aztécký pantheon.....	52
7	Závěr.....	54
8	Bibliografie.....	56
9	Seznam příloh.....	59

3 Úvod

„Já, Nezahualcóyotl,¹ se ptám: Opravdu žijeme s kořeny v zemi? Ne navždy, ale jen na chvíli zde? I jadeit se rozdrolí a zlato zčerná, i quetzalova péra se rozpadnou... Ne navždy, ale jen na chvíli zde? Všichni se musíme vrátit domů k matce Zemi, jako obrázek v písku budeme smazáni, uschneme jako květ.“²

Tématem této bakalářské práce jsou mýty a náboženské tradice mezoamerických předkolumbijských civilizací. Tato práce je koncipována na detailnější přiblížení mytologií, náboženských obřadů a historického vývoje, který je důležitý pro pochopení složitého duchovního bohatství mezoamerických společností.

K analýze náboženských tradic a výkladů mýtů s konkrétním vysvětlením pojmů a faktů je použita metoda hermeneutické analýzy pramenné literatury. Pojetí náboženských tradic je převážně čerpáno z knihy CARRASCA, D. „*Náboženství Mesoameriky : Kosmovize a obřadní centra*“ a pro interpretaci mýtů mezoamerických civilizací se vychází z knih „*Popol Vuh*“³ a výbor z *Letopisů Cakchiquelů* a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu“ a autora DÍAZ, F. „*Evangelium Toltéků: Život a učení Quetzalcoatlovy*“, které umožnily pochopit složitou strukturu mezoamerického náboženství a mytologie.

Práce je rozdělena do tří tématických oddílů, které se vzájemně doplňují a navzájem na sebe odkazují. První část je koncipována jako vývoj historických etap jednotlivých

¹ *Nezahualcóyotl* se překládá jako „Postící se kojot“, který byl aztéckým mudrcem a zároveň i mluvčím a panovníkem kulturního střediska Texcoco, nacházející se v dnešním státě Mexico.

² XOKONOSCHTLETL. *Příběhy a moudrosti aztéckých indiánů*. Vyd. 1. Praha : Portál, s.r.o., 2000. s. 11

³ *Popol Vuh* je mayský kodex, který se dá přeložit do češtiny jako „Kniha rad“ nebo „Kniha společenství.“ Jedná se o přepis ústní reinterpretace mayské mytologie do latinky, který vznikl krátce po conquistě v 15. století. Počátkem 18. století byl rukopis nalezen Frayem de Ximénezem, který jej přeložil do španělštiny. Kodex obsahuje 56 listů o rozměrech 16x26 cm popsaných po obou stranách. Originální text je uložen v knihovně Newberry v Chicagu.

civilizací, které rozvíjely náboženský základ daný šamanismem a přírodním prostředím, ve kterém žily. Společně s historií je však poukázáno na mýtické prvky a legendy, které jsou spjaty s danými civilizacemi. Tento oddíl zároveň poodhaluje společenské rozdělení a rozšiřující se náboženské praktiky, které vedly ke vzniku specializované skupiny, zabývající se pouze kosmologií, pochopení fungování světa a účasti a smyslu člověka žijícího zde.

Ve druhé části se práce zaměřuje na mytologické pojetí světa, které formovalo život uvnitř společnosti. Poté se práce zabývá počátkem vzniku světa, jeho systematickým rozdělením, poukázáním na neustálou obnovu světa a času, činy bohů a s nimi spojené vyprávění o stvoření prvních lidí. Primárně se vychází z mytologických námětů mayské a aztécké společnosti. Tyto kultury přispěly do této sekce příběhem o hrdinských dvojčatech, na kterých je poukázána víra v posmrtný život a legenda o skutcích *Topiltzin Quetzalcóatl*, jež se stal bohem a pomohl vytvořit prvního člověka. Zde je poukázán důraz na cyklické pojetí času, které s mesoamerickými civilizacemi bylo kauzálně provázáno.

V závěrečné kapitole se zaměřuje na náboženské praktiky a rituály spojené s oběťmi s ohledem na mayské a aztécké pojetí. Navíc se práce zabývá vysvětlením významu několika náboženských obřadů, vedoucích k usmíření bohů, neboť každý bůh vyžadoval jiný typ oběti. Dále je uveden popis jednotlivých božstev, která hrála primární roli v životě lidí i v celé společnosti.

Cílem práce je nalézt společné náboženské znaky a rozdílnosti u indiánských civilizací v oblasti Mesoameriky až do střetu s evropskou kulturou v roce 1492. Mesoamerické civilizace vytvořily jedinečnou kulturní tradici, která započala u prvních loveckých skupin, přicházejících do této oblasti již v pozdním období poslední doby ledové až po komplexní a prosperující indiánské civilizace. Hlavním významem práce je proto poukázat na rozvoj kulturní tradice, která ovlivňovala jedince po celý jeho život

a která vyústila ve víru aktivní účasti lidstva na udržení existence světa pomocí krvavých obřadů.

4 Historický vývoj

První lidé, kteří spočinuli na půdě Severní Ameriky, byly mongoloidní skupiny lovců a sběračů divoce rostoucích plodin, pronásledující migrující stáda mamutů, mastodontů a obřích bizonů přes zmrzlý pevninský most, spojující Sibiř s Aljaškou v místě dnešního Beringova průlivu. Podle současného vědeckého názoru první lidé přišli v období 40 000 až 10 000 př. n. l. a postupně se rozšířili po celém území amerického kontinentu. Asijské skupiny dorazily do oblasti Mexického údolí kolem 20 000 let př. n. l. a s jistotou lze dokázat jejich dosáhnutí až na nejjižnější cíp kontinentu už v roce 9500 př. n. l. Tyto skupiny přinesly do nového světa způsoby lovu, šamanismus a obřady se zvířaty a jejich duchy.⁴

Postupem času divoká zvířata poslední doby ledové vymřela, pravděpodobně následkem kombinace změny klimatického prostředí a nadměrného lovení. Tlupy byly nuceny se přizpůsobit a přeorientovat se více na rostlinnou stravu. Kolem roku 8000 př. n. l. započala domestikace užitkových rostlin. Ustálení zemědělství vedlo k usedlému způsobu života a k rychlejšímu růstu hustoty populace. Mezi první zemědělské plodiny patřily kukuřice, fazole, avokádo a chili. Domorodé obyvatelstvo věřilo v nadpřiročnou sílu spojenou s plodinami, které nakonec sehrály klíčovou roli ve formování mytologie a náboženských tradic v celé Mesoamerice.⁵ Jak se uvádí v díle Popol Vuh, lidé věřili, že zrození člověka bylo spojeno s kukuřicí: „*Pak vyslovili slovo stvoření, slovo učinění našich prvních matek a otců. Ze žluté a z bílé kukuřice vzniklo jejich*

⁴ OLIPHANTOVÁ, Margaret. *Atlas starověkého světa: Po stopách významných civilizací dávných dob*. Vydání první. Bratislava : Gamini, 1993. s. 180

⁵ Termín Mesoamerika poprvé použil německý antropolog Paul Kirchhoff, který jím označuje oblast na území Střední Ameriky a části dnešního Mexika, kde v minulosti vládly vyspělé civilizace.

tělo. Z kukuřičného těsta povstaly nohy a paže lidí. Jenom kukukuřičné těsto vstoupilo do těla našich předků, těch čtyř lidí, kteří byli stvořeni.“⁶

Již od roku 6500 př. n. l. se postupně vyvíjely obřadní praktiky založené na víře v posmrtný život. Důkazem jsou nálezy hrobů, obsahující drobné předměty a pokud se jednalo o panovníka, byl s ním obětován sluha, který mu měl posmrtně sloužit. Okolo letopočtu 2500 př. n. l. vznikaly keramické předměty pro každodenní nebo rituální potřebu, ať už se jednalo o nádoby na vaření nebo figurky božstev, zvířat či žen.

Kolem roku 1800 př. n. l. vznikly první trvalá sídliště, ve kterých se se vytvořily specifické sociální skupiny, začala se stavět první náboženská centra a objevil se na scéně jeden z nejtypičtějších rysů mesoamerických kultur – chrámové pahorky, sloužící k veřejné náboženské aktivitě. Většina mesoamerických sídlišť ležela v místech, která nebyla nejideálnější k životu člověka, což je možná jeden z důvodů, proč mesoamerické civilizace jsou natolik rozdílné od kultur starého světa.

4.1 Olmekové

Na začátku předklasického období kolem roku 1200 př. n. l. se vynořila ve vlhkých bažinatých nížinách jižního Veracruz a západního Tabaska první komplexní civilizace, jímž je kultura laventská, známá spíše pod názvem Olmecká kultura.⁷ Doslova vynořila, protože archeologové zpočátku považovali Olmeky za současníky mayské kultury. Až pomocí radiokarbonové metody se zjistilo skutečné stáří olmecké civilizace. Od té doby se ve vědeckých kruzích hovoří o tzv. mateřské civilizaci, která za-

⁶ Popol Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. s. 80

⁷ Olmekové znamená v jazyce nahuatl „Lidé ze země kaučovníku.“ Název používala skupina domorodců, kteří žili na daném území v době conquisty. Původní název však již není znám.

vedla určité kosmologické, umělecké a politické modely. Tato kultura přispěla do vývoje náboženských zvyků vybudováním obřadních pyramid, zavedením panteonu bohů, vznikem obřadního kalendáře a zavedením rituálních obětí do života celé společnosti. Olmecký kulturní vliv se šířil pomocí obchodních a výpravných cest, sahající od dnešního Guerrera až po Salvador a obohatil tak kraje o náboženské, umělecké či politické myšlenky. Kolem roku 300 př. n. l. zaniká laventská kultura z neznámých důvodů.

Dnes už není pochyb, že Olmekové byli průkopníky v oborech jako astronomie, matematika, stavitelství, sochařství a náboženství. Olmekové vytvořili složité sociální členění, kde vedle prostých vesničanů vznikla i vrstva kněží⁸ a vládců, kteří byli nositeli vyspělé kultury. Vládnoucí třída vznikla pravděpodobně jako adaptace na nové podmínky a umožnila vládcům plnit jejich nejvýznamnější pravomoci, tudíž provádět náboženské obřady a přimlouvat se u bohů k dobré sklizni a blahobytu obyvatel. Promyšlenost náboženského systému a s ním spojené rituály daly za vznik specializované třídy kněží, zabývající se pouze sakrální činností, za niž byli přísně zodpovědní.

Olmecké umění bylo naturalistické a bylo motivováno mytologickými prvky, slučující dohromady prvky lidského a zvířecího světa. Nejprve badatelé věřili, že Olmekové měli pouze jediného jaguářího boha. Po nálezů nefritové plastiky v Las Limas v roce 1965 mohli vědci rozlišit velké množství bohů, mající své vlastní vlastnosti, které jsou však volně zaměňovány s povahovými rysy jiných bohů.⁹ V sochařství se objevují podoby lidí, bizarní postavy v podobě jaguářích lidí či zvířat spojených

⁸ Kněžími se výhradně stávali lidé z elitních vrstev. Vzdělávali se v oborech astronomie, astrologie, rituálů nebo mytologie. Díky tomu vykládali vůli bohů a uměli předvídat budoucnost na základě minulosti z posvátného kalendáře.

⁹ OLIPHANTOVÁ, Margaret. Atlas starověkého světa: Po stopách významných civilizací dávných dob. Vydání první. Bratislava : Gamini, 1993. s. 96

s lidskými vlastnostmi např. kombinace člověk-jaguár,¹⁰ jaguár-pták, pták-jaguár-kajman nebo jaguár-kajman-ryba. Oni a opice, harpyje nebo jedovatí hadi byli považováni za duchovní pomocníky, o kterých se věřilo, že jsou vyjádřením nebeské a zemské duchovní čistoty a v podobě nebezpečných a mocných zvířat sloužili šamanům a kněžím. Tyto sochy pravděpodobně představovaly přechod od šamanské symboliky zvířat po promyšlený náboženský systém s panteonem bohů, první, který v Mesoamerice lze identifikovat.

Obřadní místa se vytvářela spojením více posvátných míst, které vznikaly postupnou úpravou okolní země jak na povrchu, tak pod povrchem. Pod povrchem proto, že Olmekové věřili, že první lidé vystoupili na povrch světa skrze jeskyni. V lavénských obřadních střediscích La Venta a San Lorenzo byly nalezeny náboženské a kalendářní záznamy vepsané do stel.¹¹ Tyto záznamy popisují San Lorenzo jako středisko, stojící nad řekou Coatzacoalcas, které bylo založeno kolem roku 1200 př. n. l., a jako místo, patřící k nejstarším olmeckým střediskům s množstvím více než dvou set obřadních pahorků v čele se známými velkými hlavami, vytesanými z jednoho bloku čediče. Každá ze soch má přilbici, na nichž jsou patrné mongoloidní rysy. Každá z nich váží přes 40 tun a dosahují až 3 metrů. Hlavy byly vytesány ve více než 80 kilometrů vzdáleném pohoří Tuxtla a jejich dopravení po zemi i vodě do San Lorenza dokládá pokročilou sociální úroveň a hluboký vztah k náboženským symbolům. Dnešní panující názor je, že tyto hlavy představují padlé bojovníky nebo vládce, střežící posvátné místo před nepřáteli, čímž se zřejmě reflektuje úcta k panovnickému rodu. Po roce 900 př. n. l. bylo středisko z neznámých důvodů opuštěno, načež středisko La Venta začalo vzkvétat. V La Ventě byla vytvořena první velká mesoamerická pyramida, která byla dle některých badatelů vystavěna na počest posvátné hory Olmeků v pohoří

¹⁰ Jaguár-člověk byl syn jaguára s lidskou matkou, ovládající blesk a déšť.

¹¹ Stely, v mayském jazyce *Te Tun*, znamenají „kamenné stromy.“

Tuxtla.¹² Jedná se o kuželovitou stavbu vysokou přes 30 metrů se základnou o průměru 250 metrů. Na pyramidě jsou časté výstupky a prohlubně, díky čemuž tato stavba připomíná sopku.

4.2 Teotihuacán

Další významný krok při formování mesoamerického náboženství se udal ve městě Teotihuacán,¹³ jehož trosky se dnes nacházejí 50 km od Mexico City. Teotihuacán začal vznikat kolem roku 100 př. n. l a později se stal nejdůležitějším obřadním centrem celé Střední Ameriky. V 5. století, kdy Teotihuacán dosáhl svého největšího rozkvětu, bylo město již potřetí přestavováno a dle reálných odhadů zde mohlo žít 125-250 tisíc lidí. Díky úrodnému údolí zde lidé žili z bohatého zemědělství na základě využití techniky *chinampas*.¹⁴ Prosperitu však město získalo skrze obchod s kvalitním zeleným obsidiánem, jehož naleziště bylo v blízkosti města a po kterém byla postupem času poptávka v celé Mesoamerice. Jelikož měl Teotihuacán ohromnou moc a bohatství, mohl si dovolit stálou armádu a zasahovat do záležitostí svých sousedů, ať už politicky, vojensky nebo obchodní cestou. Stal se tak centrem s obrovským vlivem, které až do dob Aztéků nemělo konkurenci. Avšak teotihuacánská společnost byla pravděpodobně autoritářsky a militaristicky řízena, od čehož se dále odvíjela její ideologie války a obětí.¹⁵

¹² DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 102-104

¹³ Jméno Teotihuacán byl středisku dán až později Aztéky bloudící v troskách města. Jméno je spojením slov *teutl*, „bůh“, částicí vyjadřující příčinu *ti* a příponami *hua*, označující vlastnictví, a *-can* označující „místo“. Teotihuacán by tedy znamenalo „Místo, jemuž je vlastní, že z člověka učiní boha.“ Jiné překlady mohou být „Místo, kde pobývají bohové“ nebo „Místo těch, kteří ovládají cestu k bohům.“

¹⁴ *Chinampas* byly obdélníkové parcely, které zbyly po vykopání kanálů a které byly zúrodnované pravidelnými nánosy bahna a vodních rostlin, díky čemuž byla tato místa velice úrodná.

¹⁵ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 160-161

Teotihuacán se také stal nejvýznamnějším poutním centrem celé Střední Ameriky, „kde se pod vlivem nadpřirozených sil a kosmicko-magických pravidel vyvinula plně bohatá a fungující společnost.“¹⁶ Teotihuacánské umění bylo provázáno s různorodými náboženskými motivy, ať už se jednalo o míčové hry, božský panteon nebo kulty plodnosti a válečnictví. V Teotihuacánu se lidé uctívali k bohům, což pozdější kultury převzaly a udělily jim jména *Tlaloc*,¹⁷ *Quetzalcóatl*,¹⁸ *Xipe Totec*¹⁹ a *Xochiquetzal*. Existoval zde i kult Velké bohyně, dárkyně všech plodů přírody, která byla spojována s úrodností a deštěm.

Ve městě vládla silná náboženská tradice, kdy každý měl domácí modlitebnu a společné prostory pro náboženské obřady. Mezi největší obřadní místa spadala Pyramida Měsíce, ležící na severním konci Třídy mrtvých. Na druhé straně Třídy mrtvých se nachazela 70 metrů vysoká Pyramida Slunce, vystavěná nad jeskyní, která pravděpodobně byla původním posvátným místem, určeným pro rituály i jako cíl poutních cest. Věřilo se, že jeskyně umožňují vstup do podsvětí a nadpřirozených sfér a obecně se spojovaly s představami o vzniku lidstva.

Celé město bylo vystaveno jako obraz vesmíru, dělící se na čtyři části dvěmi hlavními osami. Jedna osa tzv. Třída mrtvých dělila město horizontálně (odchylka od přímého severního směru je 15 stupňů a 3 vteřiny) a druhá východozápadní osa protína-

¹⁶ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 65

¹⁷ *Tlaloc* byl bohem deště a zároveň bohem plodnosti. Jeho poznávacím znamením byly vypouklé oči a vyčnívající chrup.

¹⁸ *Quetzalcóatl* byl jedním významných mesoamerických bohů a překládá se jako „Opeřený had.“ Viz kapitola 5.5 Život Opeřeného hada *Quetzalcóatla*.

¹⁹ *Xipe Totec* byl bohem nového rostlinstva, ztělesněním jara a lze je najít po celé Mesoamerice. Oblékal se do stažené lidské kůže odříznuté v zápěstích a na kotnících, aby vyčnívaly jeho vlastní údy a zakrýval si obličej maskou z lidské kůže.

la kolmo střed města. Toto rozdělení bylo důmyslně využito ve prospěch astronomických jevů, například důkazem je hlavní schodiště pyramidy Slunce, směřující k souhvězdí Plejád. Celá tato přestavba města netrvala více než jedno století a okolní přírodní prostory a překážky byly upraveny tak, aby vyhovovaly tomuto schématu. Uprostřed města se nachází *Ciudadela*.²⁰ Během zasvěcování chrámu v roce 225 n. l. zde bylo obětováno podle archeologických nálezů přesně 260 obětí, což odpovídá počtu dní v posvátném kalendáři. Lidé se domnívali, aby čas ve vesmíru mohl pokračovat, bylo potřeba lidských obětí.

Hlavní skupina, která měla podíl na rozšíření vzdělanosti a náboženských mýtů, byla skupina mudrců a kněží, která se nazývala *tlamatini*.²¹ *Tlamatinime* vytvořili představy a učení o nejznámějším mesoamerickém božstvu *Quetzalcóatlovi*, přispěli vytvořením a zbudováním architektonického schématu města a také byli nositeli kalendáře a tvůrci bohaté symboliky.

V 7.-8. století byl Teotihuacán zčásti zničen požárem, který buď založily nájezdnické cizí kmeny nebo došlo k vnitřním nepokojům, které mohly být spojeny s narůstající mocí kněží nebo ztrátou významného území. Stopy požárů jsou například patrné na stavbách v blízkosti Třídy mrtvých. Archeolog George Vaillant přišel s teorií, že k zániku Teotihuacánu přispěla devastace obrovských ploch lesních porostů a vysychání vodních toků, z důvodu k získávání vápence potřebného na výstavbu chrámů. Město později vstoupilo do legend následných civilizací, např. u Aztéků, kteří později

²⁰ *Ciudadela* se dá přeložit jako pevnost, přesto známějším názvem je chrám Opeřeného hada. Citadela je rozlehlé, vyhloubené prostranství, kde v jeho geometrickém středu je umístěn chrám *Quetzalcóatla*, čtyřstupňová pyramida. Reliéfy na povrchu představují Opeřeného a Ohnivého hada, vyjadřující základní protiklad mezi životem a spalující pouští.

²¹ *Tlamatini* je vzniklé slovo spojením slov *mati* „on zná“ a přípony *-ni*, upravující sloveso na participium znající. *Tla* znamená „něco“ nebo „věci“. Etymologický význam *tla-mati-ni* je tedy „Ten, kdo zná věci“ nebo „Ten, kdo zná něco.“

procházeli zříceninami města a žasnuli nad jeho ohromnými rozměry a magickou mocí, a tak Teotihuacánu ve svých legendách přiřadili místo, kde se sešli bohové, kteří dali vzniknout věku Pátého Slunce.²²

4.3 Mayové

Ve stejném časovém období, kdy se začíná projevovat kultura Teotihuacánu, vzniká mayská kultura. Mayské území se ve svém největším rozmachu se rozkládalo přes dnešní Guatemalu, Belize a dva spolkové státy - Yucatán a část Chiapasu. Celá tato oblast se rozprotírala o neuvěřitelných rozměrech 880 km na 560 km.²³ Celé území se rozděluje pro lepší kulturní a zeměpisnou přehlednost do tří kvadrantů. V jižní oblasti, zahrnující Guatemalskou vysočinu, byla města umístěna v údolích nebo na náhorních plošinách. Ačkoli tato oblast měla dobré podmínky pro rozvoj civilizace, jakými například byla velká ložiska nerostných surovin, duchovní pokrok zde nebyl rozvíjen. Mayská civilizace dosáhla svého nejvyššího vrcholu ve střední oblasti, která se nachází v teplém podnebí s množstvím srážek a převahou lesních porostů. Oblast zůstala však chudá na přírodní zdroje, stejně jako severní oblast, zahrnující Yucatán s malým množstvím srážek.²⁴

Mayskou civilizaci tvořila volná asociace městských států, jejíž vláda byla v rukou úzké skupiny kněží a šlechty, řízené dle náboženských tradic. Panovník byl civilním vládcem, zároveň však zastával i kněžské funkce. Vládnoucí menšinová třída udržovala zemědělskou společnost v područí s tvrzením, že zná způsob, jak uspokojit bohy, aby je pak odměnili dobrou úrodou.²⁵ Jedním z prostředků, jak zajistit boží přízeň, bylo získávání zajatců k obětem. K tomu sloužily rituální války, které měly přesně

²² Viz kapitola 5.4 Aztécké stvoření světa

²³ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 23

²⁴ PIJOAN, José. Dějiny umění /1. Praha : Odeon, c1977. s. 274-278

²⁵ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 87-118

daná pravidla, kterými se účastníci, většinou se jednalo o elitu společnosti, museli řídit. Jakmile byl zajistěn potřebný dostatek zajatců, válčící strany se stáhly a nastolily status quo. Docházelo také k rituálnímu vypouštění krve, kdy si muži propichovali penis ostnem z rejnočího ocasu či koštěným šídlem, a ženy si protahovaly otvorem v jazyku svazek šňůr s trny. Během vývoje společnosti rostla moc pojetí dynastického vládce, a tak se vůdcové začali včleňovat do ikonografie vedle bohů a přírodních sil, kterými lidu demonstrovali svoji božskou úlohu.²⁶

Z archeologických památek bylo zjištěno, že sochařství i hieroglyfické písmo převzali Mayové z jiných kultur. Následkem duchovního pokroku jej zdokonalili, z čehož později čerpaly další kulturní skupiny. Jedním z nejdůležitějších pramenů pro zkoumání minulosti jsou stely, které se šířily ze střediska Tikal do celé oblasti společně s institucí dynastického vládnutí. Na památnících byla vyryta data náboženských obřadů, avšak ta sloužila i k světským událostem. Mezi události, které byly na stelách zaznamenány patřila pocta bohům, doba vládnutí panovníka nebo mohly označovat datum vystavění chrámu. V pozdním klasickém období, které se datově vymezuje na 400-250 př.n.l., patří k nejvýznamnějším pokrokům rozšíření hieroglyfického písma a dat jak kalendářního okruhu, tak dlouhého počtu.²⁷

Přibližně mezi roky 600-800 n. l. nastala doba rozkvětu mayské civilizace, která se projevila ve velké aktivitě v oblastech architektury, umění a náboženské víry. Patří sem bohatě zdobená obřadní střediska, silné pojetí vladaře a složitá mytologie obnovy podsvětí a vesmíru. Střediska přijímala kult stel a soutěžila mezi sebou v budování pyramid s chrámy na vrcholu. Hieroglyfické písmo bylo hojně používáno při zdobení

²⁶ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 158 a s. 175

²⁷ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 95-125

částí budov např. na schodištích, nápraží nebo na deskách.²⁸ Mayská kulturní centra byla volně přístupná, tutíž bez žádného opevnění.

Jedna z největších záhad, se kterou se lze setkat u mayské kultury, nastala na začátku 8. století, kdy došlo v průběhu sta let k přerušení dosavadní činnosti a následnému opuštění obřadních středisek. Někdy činnost ustala tak náhle, že budovy nebyly ani dokončeny. Výzdoba pozdních stel se vyznačuje uměleckými motivy, reflektující mexický vliv. Objevují se různé názory, co vedlo k tak náhlému úpadku mayské kultury. Někteří se domnívají, že úpadek byl spojen například s invazí cizích národů, rozpadem společenských vztahů, ekonomickým krachem, epidemií anebo hlavní roli sehrály přírodní podmínky. Archeolog Sylvanus G. Morley dokládal opuštění středisek názorem, zakládajícím se na vyčerpání zemědělské půdy. Mayové totiž vymycovali a vypalovali části pralesa, aby tak mohli získat kousek políčka na zasetí plodin. Morley se domníval, že opakováním tohoto procesu se políčko znehodnotilo a docházelo k následnému úbytku sklizně, která nestačila uživit veškeré obyvatelstvo.²⁹ Naproti tomu další archeolog Eric Thomson zastával názor, že náhlý úpadek mayské kultury byl spíše záležitostí čistě ideologickou. Věřil, že došlo k vyhnání nebo vyvraždění vládnoucí skupiny z každého města a správu poté získali vůdcové lidové vrstvy. Příčinou také mohlo být přijímání nových myšlenek do náboženství, neustálé nároky na výstavbu nových chrámů a na vyšší produkci potravin. Pravděpodobně zavedení nových náboženských a ekonomických myšlenek vedlo k přesvědčení, že vládnoucí vrsta neplní svoji nejsvatější funkci, tj. usměřuje bohy půdy.³⁰

Po tomto kulturním úpadku se datuje v mayské civilizaci poklasické období, trvající až do 15. století. V poklasickém období nastal vpád Tolteků, kteří ovládli celou oblast

²⁸ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 72-80

²⁹ MORLEY, Sylvanus G. Mayové. První vydání. Praha : Orbis, 1977. s. 40

³⁰ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 126

a změnili náboženské a kulturní zvyky. Nejvýrazněji se tak stalo ve středisku Chichén Itzá.³¹ Do posvátné studny zde byly shazovány lidské oběti k usmíření boha *Tlaloca*. Mayští bohové byli nahrazováni kulty mexických bohů, např. mezi nejdůležitější patřilo uctívání boha *Quetzalcóatla-Kukulcana*, ale takový mexický bůh deště *Tlaloc* si nezískal u lidových vrstev takovou oblibu jako populární mayský bůh deště *Chac*. Nové náboženství je spojováno s útočným militarismem, a tak se střediska v tomto období stavěla na místech, která se dala vojensky bránit.³²

4.4 Toltékové

Po kulturním pádu mayské civilizace na konci klasického období expandovala říše Toltéků³³ po celé Mexické plošině. Toltékové byli potulnými kmeny z pouště Sierra Madre, kteří dorazili do Mexického údolí po pádu Teotihuacánu v průběhu 10. století. Jméno Toltékové označovalo skupinu nahuajsky mluvících lidí, jejichž hlavním střediskem je Tula,³⁴ které se dnes nachází asi 65 kilometrů od Mexico City. Na poloostrově Yucatán si Toltékové podrobili severní oblast mayského území a obyvatelstvo bylo nuceno se přesídlit do střediska Chichén Itzá. Toltékové převzali zbytky předěšlých kultur, architektonické styly, mýty, legendy a tradice, a vytvořili tak hybridní kulturu, jež se stala základem až do dob evropského podmanění Mesoameriky. Toltékové byli militaristicky zaměřeni, podnikali válečná tažení a u poražených nepřátel zavedli pravidelné poplatky, v podobě potravin, které sloužily jako zásoby pro armá-

³¹ Chichén Itzá se nacházelo na Yucatánu a znamená to „Na okraji studny Itzů.“

³² THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 140-166

³³ Toltek původně znamenalo obyvatel Tuly. Později Aztékové tímto názvem označovali kulturu civilizovaných a vzdělaných lidí.

³⁴ Tula je zkomolenina slova Tollan, znamenající „Místo, kde roste rákos.“

du. Toltékové se vyznačují zavlečením jazyka nahuatl a zavedením krvežiznivých náboženských praktik.³⁵

V umění došlo ke změně. Na místo vyhrazené kněžím se objevila postava válečníka. Ve velké úctě byl považován bůh *Quetzalcóatl*, ten byl převzat z Teotihuacánu a byl dle různých mýtů připodobňován jako stvořitel vesmíru a zároveň jako vzor civilizované bytosti, dále jako zakladatel pěstování kukuřice, tvůrce kalendáře či jako dárce společnosti, „*kdy Quetzalcóatl vyzvedává z podsvětí kosti předků a získává kukuřici z Hory dostatku.*“³⁶ Označení *Quetzalcóatl* se také stalo titulem, kterým se honosili nejvyšší kněží a vládce. Jedním z nich byl *Ce Acatl Topilzin Quetzalcóatl*,³⁷ který podle vyprávění byl synem ženy z národa se starými kulturními tradicemi a barbarského náčelníka, který se snažil provést náboženskou revoluci, spočívající v obětování králíků a motýlů namísto lidských obětí. To vyprovokovalo útoky proti němu natolik, že byl zahnán do vyhnanství.³⁸ Dalším důležitým bohem se stal *Tlaloc*, bůh deště. Na konci období Tolteků bylo ještě zavedeno uctívání bohů *Tezcatlipoca*, boha oblohy, a *Huitzilopochtliho*³⁹, boha války.

Kultura Toltéků byla kosmopolitní a měla kontakty s produkcí celé Mesoameriky, jejíž vliv sahal až k pobřeží Tichého oceánu. Středisko Tula bylo zničeno v 70. letech

³⁵ OLIPHANTOVÁ, Margaret. Atlas starověkého světa: Po stopách významných civilizací dávných dob. Vydání první. Bratislava : Gamini, 1993. s. 194

³⁶ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 67

³⁷ Jméno *Ce Acatl* odkazovalo na jméno dne jeho narození a znamenalo „Jedna Rákos“ nebo „Jedna Třtina.“ *Topilzin Quetzalcóatl* pak znamená „Náš mladý princ Opeřený had.“

³⁸ *Topilzin Quetzalcóatl* se vydal směrem k Mexickému zálivu. Nechal se upálit, načež vystoupal k nebesům jako bůh *Quetzalcóatl*. Poté nastal návrat na zem, kde kázal svá přikázání a při návratu na oblohu vzkázal, že se navrátí v roce *Ce Acatl*. Tento rok korespondovalo s rokem 1519, kdy Španělé dorazili do Mexika a Hernán Cortés se tak stal symbolem navracejícího se vůdce.

³⁹ *Huitzilopochtli* byl chápán jako ochránce Aztéků. Jeho jméno se dá přeložit jako „Kouzelník kolibřík.“

12. století kmenem Chichimeků,⁴⁰ podnikající výpady ze své domoviny na západě Mexika. Chichimekové zakládali malé městské státy, mezi kterými zuřil věčně otevřený boj. Jednou takovou skupinou, která dosáhla vrcholu se stali Aztékové.

4.5 Aztékové

Aztékové, též Toltečkové z Tenochtitlanu, byli kmen kočovného původu, prohlašující se za předky Chichimeků. Aztékové se usídlili v roce 1325 na ostrovech, pokrývajících Mexické údolí. Dle legendy dochované v kodexu Mendoza,⁴¹ Aztékové na počátku svého putování našli sošku boha *Huitzilopochtliho*, který je přiměl k nelehkému putování na jih. Vzkázal jim, že jejich novým domovem se stane místo, kde spatří orla, sedícího na kaktusu.⁴² Orel představoval znázornění *Huitzilopochtliho*. Místo, kde ho spatřili, nazvali Tenochtitlan.⁴³ Z historického hlediska se jednalo o skupinu, vydávající se po pádu Toltecké kultury do Mexického údolí, kde docházelo k opakovaným krvavým střetům s jinými kulturami. Aztékové sloužili jako žoldáci a vazalové místním mocným městským státům a získali dostatečné vojenské i politické zkušenosti, které jim pomohly porazit své pány v letech 1424-1426. Poté vznikl trojspolek z Tenochtitlanu a dvou sousedních městských států Texcoco a Tlacopan, kde nakonec svrchovanou moc získali Toltečkové. Díky svým válečným tažením a obsazením obchodních cest Aztékové získali pravidelný příjem, plynoucí z poplatků podrobených území.

⁴⁰ Chichimekové vzniklo ze spojení slov *chichi* „pes“ a *mecatl* „provaz“ nebo „rod.“

⁴¹ Kodex Mendoza byl sepsán v prvním desetiletí po conquistě a jednalo se o aztécký kodex. Od roku 1659 je uložen v knihovně Oxfordské univerzity.

⁴² Alternativy k tomuto příběhu jsou, že *Huitzilopochtli* se zjevil kmenovému náčelníkovi. Spatření orla se objevuje ve všech mýtech, jen podmínky jsou rozdílné. Například jednou alternativou je, že dle božích pokynů, měli zastavit na místě, kde měli spatřit bílou žábu pod bílou vrbou a ve vodě nalézt bílou rybu. Jako potvrzení správného místa spatřili bojujícího orla s hadem sedícího na kaktusu.

⁴³ *Tenochtitlan*, „Město opuncí“, se dnes nachází pod dnešním Mexico City.

V náboženství Toltečků je nutné rozlišit starší pojetí převzaté od Tolteků a novou ideologii spojenou s expanzí aztécké říše. Staré pojetí je mísení řady náboženských, kosmologických a mýtických prvků z předešlých mesoamerických kultur. Aztécká mytologie je prostoupena válečnou tematikou, která se odráží v narození aztéckého boha *Huitzilopochtliho* a v níž je poukázáno na cíl: porazit a zničit všechny nepřátele.

Dle legendy matka *Huitzilopochtliho* bohyně země *Coatlicue*⁴⁴ zametala chrám, když v tom se jí do záňadří snesl chomáček peří a ona zázračně otěhotněla. Jelikož se to stalo v chrámu, chtělo její potomstvo, skládající se ze čtyři sta synů a jedné dcery *Coyolxauhqui*, toto znesvěcení potrestat. Vedeni vztekem se rozhodli zabít vlastní matku. *Coatlicue* dostala strach o život, avšak hlas z jejího lůna ji nabádal ke klidu. Ve chvíli, kdy dorazilo potomstvo k chrámu, vyskočil dospělý *Huitzilopochtli* z matčina lůna ve zbroji a zaútočil na své nevlastní sourozence. *Coyolxauhqui* uříznul hlavu a shodil její tělo z oblohy, které se tříštilo po cestě dolů. Poté zaútočil na své nevlastní bratry, kteří byli hvězdami noční oblohy, a do jednoho je pobil. Tento mýtus koresponduje s každodenní bitvou Slunce, které musí každý den porazit své nepřátele jako hvězdy a Měsíc, který byl symbolizován *Coyolxauhquiou*. Tento každodenní boj lze pochopit jako vyjádření skutečnosti, že přirozeným řádem je válka, násilí a krvavá oběť.⁴⁵

Hlavními náboženskými prvky, kterými se Toltečkové vyznačovali byl strach z vesmírné nestability, činy bohů, válečnictví a umístění řádu do Tenochtitlanu. K získávání přísunu nových obětí sloužily *xochiyaoyotl* neboli květinové války, probíhající mezi Tenochtitlanem a státy Tlaxcallan a Huexotzinco v letech 1450

⁴⁴ *Coatlicue* patřila k centrálním božstvům Aztéků, představovala božstvo smrti a symbol znovuzrození. Její jméno znamená „Hadí sukně“

⁴⁵ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 103-106

až 1519. Květinové proto, že květy byly symbolickým označením krve a metaforou pro válečné pole byl rozkvetlý lán květin.⁴⁶ Květinové války byly předem dohodnuté válečné středy, které sloužily jako přeměření sil soupeřících stran, výcvik bojovníků a potvrzení jejich postavení ve společnosti. Hlavním důvodem však bylo zajmout dostatek obětí pro náboženské slavnosti bez rozvrácení ekonomik, jak tomu v případě války bývalo. Války květin také mohly sloužit k politickým účelům, jelikož docházelo k posunutí hranic a vyrovnání sil mezi soupeřícími státy.⁴⁷

Tenochtitlan se stal duchovním i světským centrem celé říše, vedly přes něho všechny cesty centrální Mesoameriky a stavební plán byl rozdělen do čtyř oblastí v souvislosti se světovým řádem, stejně jako to měl v minulosti Teotihuacán. *Coatepec* neboli Hadí hora se rituálně přezdívalo Velkému chrámu, zasvěcenému bohu vodstva *Tlalocovi* a bohu války *Huitzilopochtilmovi*. Tento chrám byl posvěcen největším počtem krvavých obětí, čítajících přes dvacet tisíc zajatců. Centrum získalo označení „střed světa“, protože „*Mexická náhorní planina byla přibližně středem Mezoameriky, Mexické údolí bylo srdcem planiny, vzájemně propojená jezera tvořila střed nížiny a Tenochtitlán byl vybudován uprostřed jezer.*“⁴⁸

Aztécké náboženství se vyznačovalo vírou, že přirozeným stavem věcí je dynamický, nestabilní a ničivý řád, v němž se střídají období válek a míru včetně vesmírného života a vesmírné smrti. Kosmologický řád byl poznamenán na všech úrovních, kdy se harmonie a stabilita střídala s destrukcí a chaosem. Takovéto chápání vesmíru se stalo podkladem pro vznik pozoruhodných praktik, spojených s rituálním proléváním krve

⁴⁶ OLIPHANTOVÁ, Margaret. Atlas starověkého světa: Po stopách významných civilizací dávných dob. Vydání první. Bratislava : Gamini, 1993. s. 144

⁴⁷ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 72-73

⁴⁸ Tamtéž, s. 69

a lidskou obětí v celé Mesoamerice. Věřili, že to nejcennější, co člověk může dát se skrývá v krvi, neboť obsahuje boží sílu. Skupiny myslitelů, básníků a řečníků *tlamatinime* kritizovaly pojetí vesmíru jako věčného zápasu a prosazovaly myšlenku dosažení bohů skrze vytváření slov, básní a skrze umění. Jedním takovým byl *Nezahualcoyotl*.

5 Mytologie Mesoameriky

Nejdůležitějším prvkem legend a mýtů bylo vysvětlení světa, který obklopoval národy mesoamerické oblasti. Mytologické vyprávění bylo důležité pro život společnosti, poněvadž skrze něj si vykládali svět, ve kterém žijí, chápali tak ouvislosti mezi bohy a lidmi a podle něho jim také bylo určeno jejich postavení ve světě.

5.1 Vnímání světa a filosofie času

Mýtické pojetí času bylo v Mesoamerice spojeno se vzájemným působením tří časů, jednak se jednalo o lidský čas a čas bohů, ale důležitou roli zde hrál čas před stvořením světa. Tato trojice časů navzájem působila v kauzální ovlivnitelnosti, kterou si lze představit jako kružnici obsahující další dvě. Mesoamerické kultury chápaly takto složitou představu o čase jako odpovědnost za obnovování nebeských sil. „*Velice odlišná a vsutku zcela cizí většině moderních náboženství, kde všemocní stvořitelé jsou nad svým tvořením a nepotřebují žádnou lidskou pomoc, je myšlenka, že sami lidé hrají aktivní roli při podporování bohů, že vlastně bez lidské účasti by mohla být ohrožena samotná existence bohů a světa.*“⁴⁹

Mesoamerický vesmír vzhledem k rozdílnosti pojetí se skládal ze tří základních složek: nebeského světa, země a podsvětí. Každá část byla rozdělena na několik úrovní, kdy vliv působení dané roviny byl nad její rámec. Skrze vesmírnou osu, spojující

⁴⁹ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 252

všechny části vesmíru, mohly putovat nadpřirozené bytosti z nebes do podsvětí a zpět.

„Lidské bytosti pobývaly v čase, nebo v cyklus času, který vytvářeli bohové na povrchu země... Běh času byl stvořen nadpřirozenými silami nebe a podsvětí, které se sešly na rovině země. A tak byl lidský čas a prostor naplněn posvátnými silami. Před lidským časem vznikl ještě další časový cyklus, v němž bohové vedli války... a přicházeli o život... existovalo ještě třetí, tzv. nadřazený čas bohů. Urození bohové... zajistili počáteční energii a strukturu vesmíru.⁵⁰

5.1.1 Mayské pojetí světa

Mayská kosmologie byla nesmírně složitá. Mayové podobně jako jiné starověké civilizace věřili, že svět je umístěn na hřbetě obrovského kajmana, plujícího na hladině jezera, nebo že svět je nesen na želvím krunýři. Eric Thomson zastával názor, že se nejednalo o jednoho tvora nesoucího svět, ale o čtyři symbolizující světové strany. Svět byl u mayské civilizace rozdělen jak po horizontální, tak i vertikální straně. Vertikální dělení rozdělovalo svět na čtyři světové strany, ve kterých stály čtyři božské postavy zvané *Bacabové*,⁵¹ které podpíraly nebe. Každé světové straně odpovídala jedna barva: červená barva symbolizovala zrození a byla spojena s východem, černá odrážela umírající Slunce, vstupující do podsvětí, a pojila se k západu, žlutá barva odpovídala jihu, severu odpovídala barva bílá, která odkazovala na směr, odkud přicházely deště. Ve skutečnosti však má mayské pojetí světa rozměrů pět. Pátým rozměrem se stal střed světa, podle kterého bylo nebe vyzdviženo z moře na počátku stvoření. Středu odpovídá barva *yax*, mající odstín modrozelené. Ve středu se nachá-

⁵⁰ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 79.

⁵¹ Bacabové byli synové *Itzamná*, kteří pomáhali se stvořením světa a poté podpírali oblohu. Jedná se ztotožnění se čtyřčlenným bohem větru *Pauahatunem*, který byl zobrazován jako čtveřice starců podpírající nebe.

zel posvátný strom ceiba zvaný *Yaxche*, který spojoval živoucí osu vesmíru *axis mundi*, tedy nebeskou sféru se zemí a podsvětím. Do korun stromů nebo-li do nebeské sféry vstupují ti, kteří si to zaslouží. Nebeská klenba byla v umění zobrazována jako dvouhlavý had.⁵²

Mayové chápali nebesa rozdělená do třinácti oddílů, kde země byla chápána jako nejspodnější vrstva. „*Představovali si je buď jako třináct vodorovných vrstev ležících nad sebou, nebo jako schodiště, jehož šest stupňů vede nahoru směrem k východu, sedmý stupeň je vrcholový a za ním následuje dalších šest stupňů vedoucích dolů směrem k západu. Při tomto uspořádání byly vždycky na stejné úrovni oddíly odpovídající stupňům jedna a třináct, dvě a dvanáct atd.*“⁵³ V čele každého nebe stál jeden z patronů horního světa *Oxlahuntiku*.⁵⁴

„*Nespočetné důkazy nasvědčují tomu, že s povrchem země snad byla spojována skupina sedmi bohů, podobně jako s oblohou třináct a s podsvětím devět.*“⁵⁵

Mayové byli přesvědčeni i o vrstevnatém pojetí podsvětní říše *Xibalby*. Mayské podsvětí bylo rozděleno na devět úrovní a každou rovinu střežil jeden z božských panovníků, *Páni noci*, kteří byli souhrnně označováni jako *Bolontiku*.⁵⁶ Devátou a nejspodnější úrovní byl *Mitlan*, kde vládl *Ah Puch*.⁵⁷ Velké množství mrtvých sem přicházelo na věčnost. Pokud však zemřeli ve válce, obětováním, během porodu nebo se jim po-

⁵² DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 238-239

⁵³ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 300

⁵⁴ *Oxlahuntiku* znamená Třináct bohů. *Oxlahun* „třináct“, *ti* „z“ a *ku* „božstvo.“

⁵⁵ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 307

⁵⁶ *Bolontiku* označuje Devět bohů. *Bolon* „devět“, *ti* „z“ a *ku* „božstvo.“

⁵⁷ *Ah Puch* byl Pánem smrti. Jeho oblíbenou podobou byla mrtvola se snětí a místo hlavy měl lebku. Byl zdoben rolníčkami.

dařilo přelstít Pány smrti po vzoru Hrdinských dvojčat, bylo možné dosáhnout vzkříšení nebo věčného pobytu v jedné z úrovní nebes.

5.1.2 Aztécké pojetí světa

Toltečkové chápali pyramidy a velké chrámy v obřadních střediscích jako symbolizaci vesmírné hory a vesmírné osy *axis mundi*, která spojovala vesmírné jevy se zemí a podsvětím. Toto pojetí bylo vázáno na účasti člověka při podílení se na spoluvytváření vesmíru.

Po vzoru předchozích mesoamerických kultur i Aztékové věřili v koncepci třinácti nebeských vrstev a devíti podsvětních, kde na každé úrovni šlo nalézt nadpřirozené bytosti a síly. Spojení mezi sférami zajišťovaly pohybující se spojnice *malinalli*, které procházely přes tzv. pupek a sloužily pro přesun sil z nebeských i podsvětních oblastí na povrch země, zajišťovaly tak neustálé spojení mezi světem lidí a světem nadpřirozených sil.

Mesoamerické dělení světa se objevuje i u Toltečků, kteří svůj svět nazývali *cemanahuac*,⁵⁸ dělící se do pěti částí. Každý směr měl své vlastní jméno, charakteristiku a podobně jako u mayské kultury i vlastní barevné označení. Červená barva odpovídala pustému severu s názvem *Mictlampa*, „Oblast podsvětí,“ západu příslušelo označení *Cihuatlampa*, „Oblast ženy,“ s modrozeleným odstínem, který byl nepříznivý a vlhký. Barvu bílou získal jih *Huitzlampa*, „Oblast trní,“ a s východem byla spojena představa úrodného kraje, čemuž odpovídala barva žlutá a název *Tlacopán*, „Místo svítání.“ Takto pojaté světové strany se nazývaly *nauchampa*.⁵⁹ Pojetí Tenochtitlanu, jako spojnice mezi nebeskou a podzemní úrovní, bylo již poukázáno v historické části, ale vzhledem k označení středu jej Aztékové označovali jako

⁵⁸ *Cemanahuac* znamená „Země obklopená vodou.“

⁵⁹ *Nauchampa* bylo označení pro světové strany a znamená to „Čtyři směry větru.“

Tlalxico, „pupek“, s náležející černou barvou. Celý svět byl obklopen nebeskou vodou *ilhuica-atl*, která stoupala směrem vzhůru a tvořila oporu pro nižší oblasti nebes.⁶⁰ Jiný názor na horizontální dělení zastával George Vaillant, kde západ byl chápán jako příznivý a na starost jej měl *Quetzalcóatl*, jih byl považován za nehostinný a patronem se stal *Xipe Toltec*, severní směr měl pověst ponurého místa, kde vládl *Mictlantecuhtli*,⁶¹ a východ patřil *Tlalocovi* a byl spojován s hojností.⁶²

Jak již bylo řečeno Mesoamerické civilizace věřily v existenci třinácti úrovní nebes. Aztécké rozdělení nadzemských sfér dokládá autor Miguel-Léon Portilla ve svém díle *Aztécká filosofie*, kde autor vychází z původních literárních památek. Vertikální uspořádání prostoru oblohy začíná na nejspodnější vrstvě, kam spadá Měsíc i jeho dráha a mraky. Ve druhém patře jsou umístěny hvězdy a třetí část patří Slunci. Nahuští astronomové se nejvíce zajímali o čtvrtou oblast, kde sídlila planeta Venuše. Již od doby Teotihuacánu byla Venuše zpodobňována s *Quetzalcóatlem*. „*Venuše zapadala do pěnících se vod Pacifiku, její odraz vypadal jako had se třpytivými šupinami a peřím: odtud také jméno Quetzal-cóatl.*“⁶³ Nad Venuší měly prostor kouřící hvězdy a komety. Šesté a sedmé patro patřilo nebesům dne a noci. V osmém zuřily bouře. Další tři vrstvy nebes patřily místu výskytu bohů nazývané *Teteocan*, „Místo, kde žijí oni.“ Vrcholné dvě části tvořilo sídlo duality *Omeyocan*, zdroj rození a života, kde přebýval *Ometeotl*, životodárný a udržující princip vesmíru.⁶⁴

⁶⁰ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha: Prostor, 1998. s. 101

⁶¹ *Mictlantecuhtli*, „Pán údolí“, též zvaný *Ixomultic* „Má tvář zbavenou masa“ vládl podsvětní říši *Mictlan*. Jeho odznakem byl šír zhotovený z lidských kostí. *Ixomultic* byl zároveň ochráncem noci.

⁶² VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 123

⁶³ LEON-PORTILLA, Miguel. Aztécká filosofie: Myšlení Nahuů na základě původních pramenů. Vydání první. Praha : Argo, 2002. s. 111

⁶⁴ Tamtéž, s. 108-116

Aztékové věřili, že existuje devět vrstev podsvětí, podobně jako Mayové. Každému patru podsvětí odpovídal daný bůh noci. V posmrtné říši *Mictlanu*⁶⁵ vládl *Mictlantecuhli*, který určil mrtvému, která z devíti oblastí mu náleží. Aztékové však věřili i na další dvě místa, kam přicházeli mrtví. Obě se nacházela nikoli v podzemí, ale v nadzemské oblasti. Do *Tlalocanu*, říše boha *Tlaloca*, přicházeli ti, kteří zemřeli na nemoci spojené s vodou či utopenci, ale i ti, kteří byli zasaženi bleskem. Avšak lidé, kteří zahynuli v bitvě, byli obětováni nebo ženy, které zemřely při porodu, který byl chápán jako obětní čin, pomáhali Slunci při jeho pohybu po obloze. Ti první doprovázeli Slunce od východu do poledne, ti druzí od poledne do západu.⁶⁶

5.2 Mayské stvoření světa

Mayská mytologie byla ovlivněna bujnou vegetací, a tak se v jejích mytologii často objevují motivy zrození a neustálého obnovování cyklů. V knize *Popul Vuh* je uveden mýtus o stvoření světa, kdy podobně jako zemědělci, bohové nejdříve zaseli zemi a dali tak vzniknout bujné vegetaci. Stejný průběh měl i proces stvoření živočistva. Načež Mayové věřili, že průběžné tvoření světa je neustálým činem života, a tak doufali, že se nikdy nezastaví.

„Neviditelná byla tvář země. Jen a jedině moře se kupilo a nad ním klenba nebeská, to bylo vše... nic neexistovalo... Jen pokoj vládl, ticho v temnotách a noc. Jedině Původkyně a Stvořitel, Vladačka a Opeřený had, Rodička a Ploditel byli tu ve vodách... I rozvažovali stvoření a růst stromů i lián, zrození života a příchod člověka. V temnotách a noci se tak přemýšlelo skrze toho, jenž je Srdce nebes...“...vody,

⁶⁵ *Mictlan* bylo jedno z možných aztéckých podsvětí, kam přicházeli všichni mrtví, kteří museli podstoupit čtyřletou pouť za účelem očištění od vášní, identity nebo touhy po životě.

⁶⁶ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 124

at' ustoupí,...at' se uvolní země.“ Nejprve vznikla země, hory a údolí. A byly uspořádány toky vod.“⁶⁷

Poté bohové stvořili zvěř jakožto strážce a ochránce hájů a vykázali je do jejich hnízd. Nakonec jim přikázali, at' je uctívají. Ovšem zvěř vydávala pouze nesrozumitelné skřeky. A tak bohové rozhodli, že se zvěř stane potravou pro ty, kteří dokážou vyslovovat jejich jména a uctívat je. Proto bohové stvořili první lidi z bláta. Tyto bytosti však byly bez motorických schopností, nedokázaly mluvit rozumně a jejich tělo se rozpouštělo ve vodě. Bohové je tedy zničili a stvořili lidi ze stromů. Tyto dřevinaté bytosti byly podobní lidem, přesto jim ale scházela duše, rozum a neměly ani vzpomínky na své stvořitele. *„Neměli krev, neměli mízu, scházel jim pot i tuk; jejich tváře byly vyschlé, nohy i ruce suché, maso zežloutlé... I nemyslili na Původkyni a Stvořitele, kteří jim dali život, kteří o ně pečovali.“⁶⁸*

A protože bohové nebyli spokojeni ani s lidmi ze stromů, seslali na ně potopu, dokonce zvěř na ně zaútočila a povstali proti nim i jejich vlastní domácí nástroje. Z přeživších vznikly opice. V Popul Vuh se po těchto lidech rozvíjí příběh hrdinských dvojčat,⁶⁹ která přinesla materiál, z něhož mělo být stvořeno lidské pokolení. *Hunab Ku*⁷⁰ z tohoto materiálu, kukuřice, poté stvořil skutečné lidi.

„Tak vstoupila kukuřice do stvoření z vůle... Rodičky a Ploditele... Když byly bílé klasy a žluté klasy rozdrceny... povstala síla a tuk, z ní se utvořily svaly a zdatnost

⁶⁷ Popul Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. s. 29-30

⁶⁸ Tamtéž, s. 35

⁶⁹ Viz kapitola 5.3 Hrdinská Dvojčata

⁷⁰ *Hunab Ku*, etymologické vysvětlení *hun* „jeden“, *ab* „stav“ bytí a *ku* „božstvo“, bůh byl stvořitelským božstvem a nejvýznamnějším členem mayského pantheonu. Sídlnil v nejvzdálenější vrstvě nebes, a proto ho nebylo možné uctívat. Měl syna *Itzamna*.

člověka... Pak vyslovili slovo stvoření, slovo učinění našich prvních matek a otců. Ze žluté kukuřice a z bílé kukuřice vzniklo jejich tělo. Z kukuřičného těsla povstaly nohy a paže lidí.“⁷¹

Lidé z kukuřice měli schopnost přemýšlení, pochopení a mluvy. Navíc dokázali spatřit celý svět z jednoho místa, až nakonec znali vše. Bohové však pochopili, že stvořili téměř sobě rovné bytosti, a tak se rozhodli zastřít jejich zrak a zkrotit jejich touhy. Nakonec: „*Srdce nebes uvrhl na jejich oči mlhu a ty se zakalily, jako když dechem zamží deska zrcadla. Jejich oči se zastřely a dokázaly pak už vidět jen to, co bylo blízko, jedině to viděly jasně.*“⁷²

Lidé se poté začali rozšiřovat po celém světě, přestože stále žili v temnotách, očekávající úsvit Slunce. Vzhlíželi k nebesům s modlitbami o seslání světla a úsvitu na Zemi. Čekali a vyhlíželi s východem Slunce i Jitřenku, předcházející Slunce. Až nakonec vyšlo Slunce, Měsíc a hvězdy. A to se stalo vyvrcholením mýtů o stvoření světa v knize Popul Vuh. Mytologie Sluncí je rozváděna v aztécké mytologii.

5.2.1 Kosmický strom a Pacalova smrt

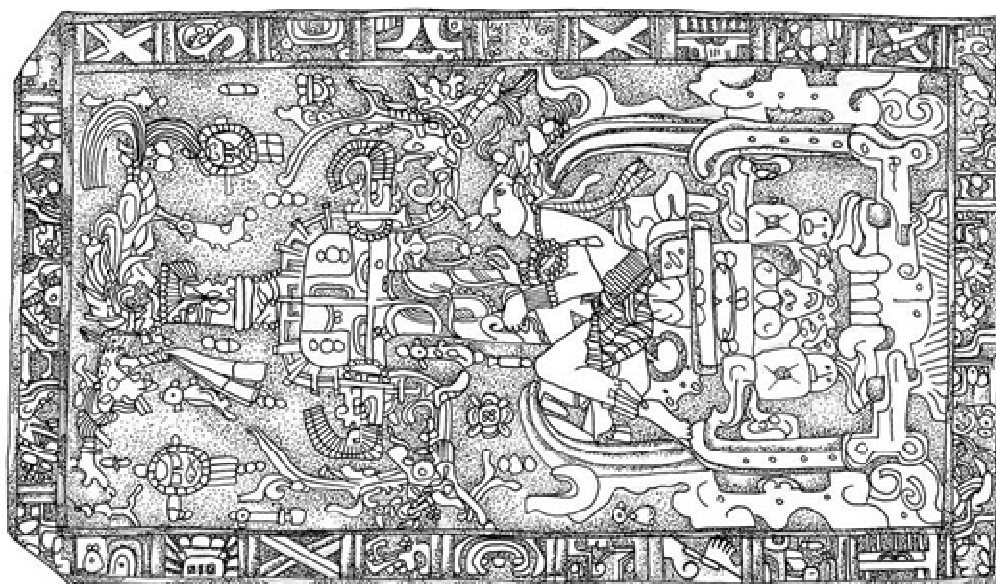
Dalším druhem mýtu o stvoření světa lze považovat připodobnění vesmíru ke kosmickému stromu. Takovéto pojetí je známo u mnoha civilizací po celém světě. Svět pojímaný jako neustále plodící, vadnoucí a znovu rodící se vegetace, lze nalézt i u guatemalských Mayů, kteří vesmírný strom označovali jako *kotsej juyu ruchiliev* neboli „Rozkvetlá hora země.“ Tvrdili, že první bůh byl podoben stromu, jež byl oplodněn potenciálním životem. Strom nesl ve svých plodech zárodky všeho, co by mělo existovat včetně hmotných věcí jako kukuřice nebo skály, ale i nehmotné prvky

⁷¹ Popul Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. s. 99-100

⁷² Tamtéž, s. 102

jako čas nebo blesk. Nakonec ovoce bylo příliš těžké, a proto začalo padat. Později z plodů vyrostly kolem stromu nové výrůstky, které tu stály i poté, co prvotní strom zašel. Od té doby stojí ve středu světa kořen, který nese sílu a umožňuje znovu světu růst.⁷³

Mayský strom Ceiba měl své kořeny v podsvětí, kmen v zemské vrstvě a koruny sahaly až do nejvyšších pater nebes. Vertikálně značí strom spojení s nebeskými silami, božstvy a hrozbami. Mezi nejkrásnější znázornění vesmírného stromu u Mayů patří vyobrazení na hrobce sarkofágu panovníka Pacala. Na víku je zachycen okamžik smrti panovníka ve chvíli, kdy upadá skrze čelisti *Xibalby*.⁷⁴

Ilustrace č. 1 - Pacalův moment smrti

Motiv panovnickovy smrti je zářámován symboly nebeských těles a svým rozsahem se dotýká jak nebes, tak *Xibalby*. V korunách stromů je sedící nadpřirozená bytost, sym-

⁷³ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 135-136

⁷⁴ *Xibalba* se překládá jako „Místo strachu“ a představuje posmrtnou říši o devíti patrech, kde sídlí smrt, ale také regenerační síly. Bylo to strašlivé místo prostoupené puchem hniјících těl. Přicházeli sem všichni Mayové.

bolizující horní hranici nebes, nebo by se mohlo jednat o ztělesnění boha Itzamná,⁷⁵ prvního čaroděje, který tak umocňuje magickou sílu vyobrazení. Strom ve svých větvích nese trám, nesoucí dvojhlavého hada, symbolizujícího nebesa, a u kmene stromu je zobrazen Pacal, který má na sobě síťovanou jadeitovou suknicí boha kukuřice. Znázornění krále, přeměňujícího se na boha, umocňovalo transformaci panovníka jakožto božího syna. Pacal vstupuje do *Xibalby* na obětní míse a lze tak argumentovat, že smrt byla chápána jako oběť. Zde je dobré se zastavit, neboť mesoamerické pojetí času bylo cyklické. Jsou zde možné dvojí interpretace. Buď Pacal umírá, aby mohl vdechnout život vesmírnému stromu, nebo umírá, podobně jako kukuřice, aby mohl nastat proces obnovy a znovuzrození s novým úsvitem.⁷⁶

Jedno z nejkonverznějších vyjádření vyslovil švýcarský záhadolog Erich von Däniken, který usoudil, že se jedná o představu kosmonauta, sedícího ve své vesmírné lodi u palubní desky. Jeho názor je dnes spíše úsměvný, přesto v nevědeckých kruzích stále přetrvává.

5.3 Hrdinská Dvojčata

V mayské mytologii získává silné postavení příběh o hrdinských dvojčatech, která se vydávají do říše mrtvých a společně překonávají nástrahy *Xibalby*. Mýtus o dvojčatech je analogií naděje Mayů v posmrtný život, kdy je možné jej získat, pokud úspěšně zdolají překážky. Každá překážka má hrdinovi poodkrýt smysl existence, smrti a znovuzrození. Popul Vuh popisuje říši mrtvých jako místo neustálého nebezpečí, kde bohové a lidé navzájem vedou války, podvádějí se a provozují oběti.

⁷⁵ *Itzamná* byl bůh lidského vzezření v podobě starce se zahnutým nosem, bezzubými čelistmi a povislými tvářemi. Byl jednak stvořitel vesmíru, ale byl v dřívějších dobách také chápán jako bůh učenosti a písma. *Iitzam* znamená „ještěrka“.

⁷⁶ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 255-257

Příběh začíná ve chvíli, kdy dva bratři *Hun Hunahpú*⁷⁷ a *Vocub Hunabpú* hrají posvátnou míčovou hru na hřišti v blízkosti vstupu do *Xibalby*. Hlukem rozhněvají Pány podsvětí a jsou pozváni do *Xibalby*, aby se podrobili zkouškám, ve kterých nakonec selhali, a tak byli obětováni. *Hun Hunahpúova* hlava byla zavěšena jako trofej na stromě. Dcera jednoho z pánů *Ixqui*, „Krvavý měsíc“, se vydala k onomu stromu, kde na ni plivla *Hun Hunahpúova* hlava a oplodnila ji.

*„Lebka vypustila chomáček sliny a ta padla zrovna doprostřed dívčiny dlaně...A počala syny v břiachu svém jen účinkem této sliny. A tak byli stvořeni Hunaphú a Ixbalanqué.“*⁷⁸

Dvojčata se stala vynikajícími hráči míčových her a jako jejich otec se strýcem svým hraním vyvolávali hluk. Pánové *Xibalby* v čele s *Hun-Camé* a *Vucub-Camé*⁷⁹ byli hrajícími si dvojčaty rušení, a tak je povolali na zápas do říše mrtvých, kde na ně čekaly nástrahy a nebezpečí. Bratři dostali vzkaz, ať si s sebou také přinesou vybavení k míčové hře jak k zábavě, tak k povyražení. Bratři si s sebou vzali kromě vybavení i své foukačky a vydali se do *Xibalby*. Než se dostali do *Xibalby*, museli překonat soutěsky, hejna ptáků i Řeky hnisu a krve, které překonali na svých foukačkách. Díky komárovy pomoci zjistili pravá jména Pánů smrti a získali tak nad nimi moc. Následně byli podrobeni řadou nesplnitelných zkoušek v domech temnoty, obsidiánových nožů, jaguárů nebo mrazu, které bratři překonali pomocí svého důvtipu. Netrpěliví Páni smrti je nahnali do domu netopýrů *Camazotzů*, kde však *Hunahpu* přišel o hlavu.

⁷⁷ Americký ikonografik Karl Taube určil, že *Hun Hunahpú* a bůh kukuřice je tatáž osoba.

⁷⁸ Popol Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. s. 60

⁷⁹ *Hun-Camé* znamenalo „Jedna Smrt“ a *Vocub-Camé* značilo „Sedm smrt.“

„Tu řekl Ixbalanqué Hunahpúovi: „Nezačíná už svítat? Podívej se!“... A moc se mu chtělo vykouknout z otvoru foukačky, podívat se, zdali se už rozednívá. Ale v mžiku mu Camazotz ukousl hlavu a bezhlavé zůstalo tělo Hunahpúovo.“⁸⁰

Xibalbané měli radost z porážky bratří. Ixbalanqué nasadil svému bratrovi místo hlavy želví krunýř a společně hráli posvátnou hru proti Pánům smrti. Lstivostí získali znovu hlavu *Hunaphua*, čímž se obnovila jeho podoba. Bratři věděli, že v Xibalbě není smrti úniku, proto se rozhodli za pomoci věštců poradit Xibalbanům, jak je zabít. Xibalbané je tak zabijí, avšak nebyli si vědomi, že to vedlo k znovuzrození bratří.

„Xibalbští pak kosti rozemleli a nasypali do řeky... a proměnili se v krásné jinochy... Pátého dne je objevili, lidé je uviděli ve vodě.“⁸¹

Bratři v převleku chudáků předstoupili před Pány smrti a předváděli jim kouzla a zázraky. Páni smrti byli nejvíce oslněni obětováním psa a jeho následného vzkříšení. Poté bratrům přikázali obětovat člověka a přivést ho zpět. A tak se také stalo. Navíc poté měli obětovat a přivést zpět sami sebe. Načež se tak stalo. Vzrušení těmito zázraky si Pánové smrti *Hun-Camé* a *Vucub-Camé* usmysleli, ať jsou sami obětováni.

„„Zkuste totéž s námi! Obětujte nás,“ řekli. Rozsekejte nás jednoho po druhém na kusy,“ prosili Hun-Camé a Vucub-Camé Hunahpúa a Ixbalanquéa... A prvního nyní obětovali vůdce a pána, jehož jméno bylo Hun-Camé, vladaře Xibalby... chopili se Vucub-Caméa. A nevzkřísili je.“⁸²

⁸⁰ Popol Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. s. 86

⁸¹ Tamtéž, s. 90-91

⁸² Tamtéž, s. 94

Tak se stalo, že dvojčata porazila Pány smrti vlastní lstivostí, sebepoznáním a schopností proměny. Poté vzkřísili svého otce se strýcem a vstoupili na nebesa, kde se stali Sluncem a Měsícem. Vzkříšením otce tak byla donesena kukuřice na povrch země, z níž vzešli skuteční lidé.

5.4 Aztécké stvoření světa

Mýtus o stvoření světa v aztéckém pojetí je chápán jako řád destrukce a obnovy, který lze nejlépe vystihnout v mýtu o Sluncích. První věk vznikl z předešlého chaosu a jmenoval se *Slunce 4 – Tygr*, jehož všechny bytosti byly na konci zahubeny oceloty. Druhý věk *Slunce 4 – Vítr* byl ukončen větrem. Třetí věk *Slunce 4 – Déšť*, zničen ohnivým deštěm a ti, co přežili, se změnili na krocany. Ve čtvrtém věku *Slunce 4 – Voda*, svět se zatopil a vznikly ryby.⁸³ Dle kalendářního kamene, nalezeném v Tenochtitlanu, byl v prvním věku vládnoucím božstvem *Tezcatlipoca*, ve druhém *Quetzalcóatl*, jež zničil svět svým dechem a proměnil lidi v opice, ve třetím vládnul *Tlaloc*, který přinesl světlo na svět, ve čtvrtém vládla *Chalchiuhtlicue* a současnému věku vládne bůh slunce *Tonatiuha*.⁸⁴

Současný věk se nazývá *Slunce 4 – Pohyb* a započal ve chvíli, kdy nedošlo k východu slunce a nenastal žádný úsvit. Bohové se sešli ve velkém obřadním středisku Teotihuacánu, kde mělo vzniknout nové Slunce jako výsledek dobrovolného obětování jednoho z bohů. Dva bohové: bohatý bůh *Tecuciztecatl*⁸⁵ a chudý bůh *Nanauatzin*⁸⁶ prováděli duševní očištění okolo božského ohně po dobu 4 dní. Nako-

⁸³ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 70-71

⁸⁴ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 123

⁸⁵ *Tecuciztecatl* byl označován jako Pán šneků.

⁸⁶ *Nanauatzin* byl označován jako pupínkatý bůh. Pupínky pravděpodobně označovaly spalničky, které sem přivlekli Evropané a byly přidány k bohu až v době conquisty.

nec byl vybrán *Tecuciztecatl*, který se měl vrhnout do ohně a stát se tak novým Sluncem. *Tecuciztecatl* dostal na poslední chvíli strach a ucouvl. *Nanauatzin* se neohroženě vrhnul do ohně místo něho a stal se Sluncem. *Tecuciztecatl* zahanben svou zbabělostí se rozběhl do božského ohně a stal se tak Měsícem. Zbylí bohové se dívali na všechny strany, dokud *Quetzalcóatl* nezahlédl Slunce na východě. Tím nastal pátý věk. Nicméně nové Slunce se nepohybovalo po své dráze, ale klimbalo se ze strany na stranu, což dokazovalo, že svět nebyl stabilní a neměl svůj střed. Bohové zhrozeni myšlenkou, že by Slunci hrozilo zastavení, začali urputně hledat řešení. Nakonec jako řešení byl vybrán bůh *Ecatl*, aby obětoval všechny bohy, čím měl pohnout Sluncem. Tak Slunce svou dráhu započalo skrze oběti, neboť se věřilo, že neustálým přísunem vyjímečné krve, je možno zajistit rovnováhu a obnovu světa. Lidé věřili, že tento svět bude ukončen hladomorem a zemětřesením.⁸⁷

5.5 Život Opeřeného hada Quetzalcóatla

Na mytologii kolem *Quetzalcóatla* je možné pozorovat víru v neustálou obnovu, cyklické pojetí času a přinášení obětí. *Quetzalcóatl*, jež se stal bohem, přinášející civilizaci i bohem planety Venuše, se zjevoval v mnohých podobách a na různých místech, přesto je však patrné, že své prvotní postavení získal v Teotihuacánu. Dle názoru George C. Vaillantova v knize *Aztékové* se *Quetzalcóatl* vyskytoval v různých podobách, s jinými schopnostmi a jmény. Například se uvádí, že byl v Chichen Itzá uctíván jako „opeřený had, a místní záznamy hovoří o *Quetzalcóatlovi* a *Kukulkánovi*, nahujském a mayském názvu téhož významu.“⁸⁸ Dále uvádí, že v Tenochtitlínu se zmiňuje o ohnivém hadu *Xiuhcoatlovi* nebo jméno *Quetzalcóatl* bylo spojeno s bohem *Ehecatlem*, bohem větru. *Quetzalcóatl* si tak vskutku získal značné postavení mezi bohy.

⁸⁷ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 36-39

⁸⁸ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 126

Od 12. století se započaly objevovat písně a příběhy o *Topiltzinu Quetzalcóatlovi*, který se stal bohem.

Legenda o posvátném životě *Topiltzina Quetzalcóatla* začíná ve chvíli, kdy jeho matka *Chimalma*, „Země Štít“, snědla smaragd. Ve svém dětství se *Topiltzin* podrobil asketickému životu v horách, stavěl obřadní chrámy, kde provozoval rituální obětování krve. Vypráví se, že se setkal s *Ometeotlem*.⁸⁹ V dospělosti se stal vládcem Tollánu, kde se musel podrobit sedmi letům bojového výcviku a získat zkušenosti z válčení. „*Topiltzin statečně bojoval po boku svého otce, jenž byl nepřáteli usmrcen a pohřben v písku. Vyzvedl pak otcovo tělo a pohřbil je ve svatyni na hoře Kouřového hada.*“⁹⁰ Poté nepřátelé zaútočili i na něho, avšak *Topiltzin* je usmrtil, posypal kořením chilli a rozsekal na kusy.⁹¹

Jiná interpretace dospívajícího *Ce Acatlova* života je uvedena v díle *Evangelium Toltéků* Franka Díaze. Zde byla Quetzalcoátluova matka *Chimalma* zdatnou válečnicí a jednoho dne během koupání ji ryba věnovala korálek, který *Chimalma* omylem spolkla a otěhotněla. *Chimalma* byla vyhnána, avšak náčelník *Mixcoatla* se o ni a dítě postaral, jak tomu chtěla věštba. Bratři *Mixcoatla* ho zabíjí, *Chimalma* umírá při porodu a dítěte se ujmu prarodiče. Ve svých třinácti letech *Topiltzinovi* strýcové zjistili, že je stále naživu a pozvali ho k sobě, aby *Ce Acatla* zabili. Avšak *Quetzalcóatl* zabil své strýce a později se stal knězem.

⁸⁹ *Ometeotl* je pár nebeských stvořitelů, kteří žili v nejvzdálenějších koutech nebes.

⁹⁰ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 90

⁹¹ Tento čin se později osvědčil u Aztéků, kteří se *Quetzalcóatlovými* činy motivovali během obětních obřadů.

V jednatřiceti se stal panovníkem Tuly. Za jeho vlády království vzkvétalo po kulturní i náboženské stránce. Kouzelník *Tezcatlipoca*⁹² zavedl do Tuly obětování lidí a svou vzrůstající mocí chtěl tento kult zavést po celém uzemí. *Topiltzin* však zakázal lidskou oběť, a tak z lásky ke svým lidem obětoval jen hady, ptáky a motýly. Zakázání obětí vyprovokovalo *Tezcatlipoca*, který lstí oklamal *Topiltzina*, když zinscenoval opileckou příhodu s ženou, v níž *Ce Acatl* porušil kněžskou přísahu a byl tak vykázán do vyhnanství. „*Ce Acatl* bědoval: „*Já nešťastník! Zhřešil jsem. Co udělat, abych se mohl vrátit? Jak se zbavit špíny, kterou jsem poskvřnil své tělo?*“⁹³

Topiltzin se stal poutníkem, který zlepšoval život, kam přišel, vykládal kosmologii a učil lid, jak se stát pravými Toltéky. „*Pravý Tolték, uředník, je bohatý, odlišný, neklidný, schopný a zručný. Je to člověk, který se vypracoval sám, vzdělává se, hovoří se svým srdcem, nalézá odpovědi v sobě samém. Pravý Tolték dělá vše od srdce... Uznávali jen jednoho boha; jeho vzývali a prosili: Quetzalcoatla.*“⁹⁴

Náboženský smysl *Quetzalcóatla* je patrný, kdy dochází po dlouhém putování k břehu oceánu a uvědomuje si, že nastal konec jeho života a obětuje se upalováním. „*Ce Acatl* zaslechl, jak jej pobízí matčin hlas: „*Nadešla noc opojení. Proč ji odmítáš? Nastává počátek tvého triumfu. Nyní se obětuj! Oblékní si zlatý šat!*“⁹⁵ Po smrti se jeho srdce vzneslo na nebesa. Poté se *Topiltzin* ocitá v říši mrtvých, kde promlouvá se svými předky a žádá je o vzácné kosti. Byl podroben řadou nesplnitelných úkolů, ve kterých prokázal svou oprávněnost pro zisk kostí. *Quetzalcóatl* vzal kosti a vy-

⁹² *Tezcatlipoca* znamenalo „Dýmající zrcadlo“ a je aztéckým bohem noci, temnoty a války, který nosil zrcadlo na své noze. Jako božstvo bylo velmi zrádné, všudypřítomné a fungující pod desítkami podob a jmen. Byl chápán jako nejvyšší božstvo nahuatlského panteonu.

⁹³ DÍAZ, Frank. Evangelium Toltéků: Život a učení Quetzalcóatlovy. Vydání první. Praha : Triton, s.r.o., 2006. s. 139

⁹⁴ Tamtéž, s. 184-201

⁹⁵ Tamtéž, s. 252

stoupil na nebesa, kde prvotní bohyně rozmělnila kosti a nasypala je na kukuřičnou mouku. *Quetzalcóatl* společně s pěti dalšími bohy rituálně upustil svou krev na těsto, z něhož pak byly vymodelovány lidské postavy. „Ó, bohové, zrodili se – ti, kteří si to zasloužili, nový obyvatelé! Umožnily to naše oběti.“⁹⁶ Příběh se uzavírá v okamžiku, kdy se zjevil lidem ve světě. Udělil lidem své přikázání a nakonec odplul na voru na širé moře, až nakonec vstoupil na nebesa v roce *Ce Acatl*, dne svého narození.

V mýtu o životě *Topiltzina Quetzalcóatla* je možné spatřit víru v cyklický čas. Zrodil se jako člověk, který se skrze své činy a zásluhy se stal bohem, který pomohl stvořit lidské pokolení, založil civilizaci a odchází v den před vlastním zrozením. Zavedením rituálů prolévání krve, spojené s oběťmi, poukazuje na úpadek náboženství, spojené s rolí *Tezcatlipoca*, který byl chápán jako věčný nepřítel Opeřeného hada.

Z historického hlediska se vědci domnívají, že se mohlo jednat o syna náčelníka nahujsky mluvícího lidu a uctávajícího boha *Tezcatlipocy*. Náčelník byl zabit vlastním bratrem a získal tak status náčelníka. Mezitím jeho matka *Chimalma* po *Topiltzinově* narození umřela a on byl odnesen kněžími. V dospělosti se vrátil a zabil svého strýce. Poté odešel a založil panství v Tule, kde se pokusil odstranit náboženské oběti, zavedl míčovou hru a podporoval umění. Po prohře o náboženské zvyklosti opustil Tulu směrem na východ a prohlásil, že se jednoho dne navrátí.⁹⁷

6 Náboženské tradice a rituály

Obyvatelé Mesoameriky si prostřednictvím víry zajišťovali přízeň božstev, které prosili o zdraví, dostatek obživy a dobrý život. Náboženský kontext byl v kulturách mesoamerických civilizací natolik provázán, že doslova ovlivňoval život jedince i celé společnosti. Rituály a náboženské obřady sloužily především k usmiřování

⁹⁶ Tamtéž, s. 264

⁹⁷ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 61

a k naklonění nejrůznějších božstev. Mezi nejznámější rituály patřilo prolévání krve a lidské oběti. Mesoamerická božstva plnila ve většině času dvojí roli vzhledem k roli jejich působení, čemuž se bude zabývat kapitola věnovaná mesoamerickému pantheonu s ohledem na funkce a popis nejvýznamnějších bohů.

6.1 Zvyky, rituály a oběti

Mesoamerické náboženství ovlivňovalo jedince po celou dobu jeho života. Životní etapy spojené se sociálním postavením, přechodem z jedné role do jiné či přechodové rituály spojené s životem a smrtí, odrážely náboženské zvyky mesoamerických komunit. V mesoamerických civilizacích se za nejlepší oběť považovala oběť lidská, neboť tím nejcennějším, co člověk mohl bohům obětovat, se stala jeho vlastní krev, považována za zdroj životní síly. Proto není vůbec překvapivé, že krev tyto společnosti provázela na každém kroku. Nastoupení panovníka na trůn, svěcení budov, smrt významného jedince nebo prosby o přízeň bohů jsou příklady, kde i minimální oběť hrála svoji roli.

6.1.1 Obřady spojené s životem a smrtí

Při narození bylo dítěti uděleno jméno podle posvátného roku, čímž mu byl zajištěn i boží patron na celý život. V mayské kultuře nastává krátce po narození rituál zasvěcení dítěte *hetz mek*. Šlo o to, aby si dítě osvojilo svoji roli v životě. U chlapců nastával tento obřad čtyři měsíce po narození, protože čtyřka je posvátné číslo mužů symbolizující pole, o které se muž bude celý život starat. U dívek rituál nastává ve třech měsících jejich života, poněvadž trojka je posvátným číslem žen symbolizující tři kameny ohniště, u kterého žena stráví část svého života. Obřad spočívá v tom, že matka seznámí dítě s nejvíce používanými předměty a naznačí s dítětem činnost s nimi spojenou.⁹⁸

⁹⁸ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 296-298

Po smrti byly nebožtíkovi do hrobu vloženy cennosti i věci běžného použití, nechybělo zde ani jídlo na poslední cestu do podsvětí. Pokud se jednalo o nebožtíka vyššího postavení, byli nad jeho hrobem obětováni i otroci, kteří mu měli sloužit na onom světě. Otroci byli do hrobu vkládáni s jejich nástroji. Dále byl usmrcen i nebožtíkův oblíbený pes, který ho měl provázet na dlouhé cestě v podsvětí a na jehož hřbetu mohl přeplout v říši smrti. Zvláštní pohřební obyčej se prováděl na Yucatánu, kdy mrtvému byla uříznuta hlava a zadní část lebky se odstranila. Na zbylé části se vymodelovala podoba zesnulého a ta pak zůstávala v domácích modlitebnách.⁹⁹

6.1.2 Rituální prolévání krve

Rituální prolévání krve bylo běžnou praktickou činností, kdy lidé i bohové upouštěli svoji krev za dosažení jistého účelu. Tento zvyk existoval již od dob Olmecké civilizace a byl pevnou součástí náboženských tradic. Tradičně docházelo k rituálnímu obětování krve při nástupu panovníka na trůn, který patřil k nejdůležitějším rituálům. Proléváním krve umožňovalo nadpřirozeným silám přechod do světa lidí skrze rány na těle. Vladař si skrze něj zajišťoval společenské a náboženské postavení.¹⁰⁰ Rituální obětování u žen probíhalo tak, že si ženy protahovaly provaz se zapletenými trny skrze jazyk, a u mužů propichováním genitálií, uší nebo jazyka. Tato obřadní praktika byla spíše záležitostí panovnické rodiny, která se tak spojovala s bohy a prapředky skrze vize, které způsobovala ztráta krve. Nicméně během veřejných obřadů to prováděl i běžný lid.¹⁰¹

⁹⁹ Tamtéž, s. 292-296

¹⁰⁰ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 147

¹⁰¹ Tamtéž, s. 148-149

6.1.3 Obětní obřady

Myšlenka náboženství, kdy nejposvátnějším činem je smrt jiných, je zarážející. V této části bude zmíněno, jaké možné druhy obětí byly nabízeny bohům za jejich služby. Mayská kultura, naproti minulým přesvědčením, také obětovávala, avšak ne v takové míře jako tomu bylo u Aztéků. Dříve přijímaný názor, že Mayové byli mírumilovnou civilizací, vystřídal výjev o mučení obětí, než byli obětováni. Oběti byly mrzačeny, vytrhávaly se jim nehty či byly donuceni pouštět žilou, a pokud se jednalo o cenné zajatce, mohli být vězněni roky. Způsoby zabití se lišily, většinou se jednalo o stětí nebo vyříznutí srdce, nebylo ale neobvyklé pálení nebo shození ze schodiště ve svázané poloze. Mayové považovali oběť jako úctyhodnou, neboť skrze ni docházelo ke znovuzrození a obnovování přirozeného řádu vesmíru a života. Naopak Aztékové chápali oběť jako prostředek k zachování života, neboť věřili, že musí posilovat božstva, která mu dovolila žít, a jako obraz vděku jim byla věnována lidská srdce.¹⁰²

Mezi nejobvyklejší formu obětování bylo vyrvání srdce. Jednalo se o veřejnou událost, odehrávající se na chrámovém dvoře nebo vrcholu pyramidy. Oběť byla držena za ruce a nohy na oltáři, poté přistoupil kněz a vrazil oběti obsidiánový nůž *tecpatl* do hrudi. Poté strčil ruku mezi žebra a ještě tlukoucí srdce vyrval z těla. Nacházel-li se obřad na vrcholu pyramidy, tělo bylo svrženo ze schodiště a po pádu bylo svlečeno z kůže, výjimku tvořily ruce a chodidla. Poté se kněz oblékl do kůže a znázorňoval ztotožnění oběti s obětujícím a poté určitým bohem. Byla-li oběť silným válečníkem, jeho tělo bylo snědno, neboť se věřilo, že oběť se stává posvátnou potravou a ten, kdo snědl maso oběti, získal tím její schopnosti. Poté nastala slavnost, při které lidé upouštěli krev z částí svého těla.¹⁰³

¹⁰² DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 253

¹⁰³ MORLEY, Sylvanus G. Mayové. První vydání. Praha : Orbis, 1977. s. 121

Dalším způsobem oběti bylo uvázat nahého zajatce ke kůlu, kolem kterého tančili tanečníci s luky a šípy anebo oštěpy. Na knězův pokyn začali všichni účastníci mířit na srdce zajatce. Tento styl oběti na počest boha *Xipe* byl pravděpodobně zaveden až mexickými výpady v průběhu 10. století. V Chichén Itzá se oběti shazovaly do vodních hlubin vápencové jeskyně na počest boha *Tlaloca*. Tyto studny však sloužily i jako prostředky k věštění, přičemž se děti shazovaly za úsvitu do jeskyň. Pokud oběť pád přežila, vytáhli ji ven a ptali se ji na budoucnost.¹⁰⁴

Aztékové na počest boha *Tezcatlica* vybrali nejkrásnějšího a nejstatečnějšího válečného zajatce už rok před obětováním. Kněží jej naučili způsobům panovníka, naučili jej hrát na flétnu a zpívat posvátné písně. Měsíc před obětováním mu byly přiděleny čtyři společníci, které mu plnily nejrůznější přání. V den oběti jej čekal průvod na jeho počest a poté vstoupil do malého chrámu společně s kněžími, kteří se o něj celý rok starali. Na vrcholu chrámu mu bylo vyrváno srdce. Jelikož byl mladík chápán jako božstvo, tělo bylo sneseno ze schodů, ale jeho hlava byla napíchnuta na kůly a umístěna před chrámem. Jeden z nejděsivějších obřadů byl na počest boha ohně *Huehuateotla*, kdy svázané oběti byly vhozeny do ohně a ještě než oheň ukončil jejich život, byly dlouhými háky vytaženy a kněží jim vyrvali srdce.¹⁰⁵

Rituální zvyky se uplatňovaly i při posvátné míčové hře, která byla hrána na hřišti ve tvaru písmene I a byla rozšířena po celé Mesoamerice. V mayském jazyce měla hra označení *pok-ta-pok* a v jazyce nahuatl *Tlachtli*. Uprostřed po obou stranách byly zavěšeny kruhy ve svislé poloze. Hráči měli za úkol prohodit těžký gumový míč skrze obruče za použití loktů, boků či noh. Prohození míče se, ale stávalo výjimečně. Hřiště a hra tvořila kosmické drama. *Pok-ta-pok* byl připodobňován k znázornění mý-

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 122-123

¹⁰⁵ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 144

tického zápasu mezi hrdinskými dvojčaty a Pány *Xibalby*. U Aztéků *Tlachtli* představoval kosmický boj mezi dvěma stranami o to, kdo vyvede Slunce z podsvětí, toho se dosahovalo prohozením míče obručí. Hráči se stávali lidé z vyšších vrstev. Poražení nebo jejich zástupci byli většinou veřejně obětováni. Obětování představovalo darování energie Slunci anebo u Mayů obnovení přirozeného řádu.¹⁰⁶

6.2 Kalendář

Mesoamerické civilizace vytvořily zvláštní pojetí kalendářního systému, který nebyl pouhým prostředkem evidence času, ale do značné míry byl integrován do náboženského systému. V počátcích byl kalendář zajisté používán jen jako pomocný předpovědní prostředek, aby se zjistilo, kdy bude nejvhodnější zasít a sklídit úrodu, která období budou plná dešťových přeháněk anebo kdy nastane období sucha. Cyklická povaha onoho kalendáře byla z větší části poznamenána zájmem o astronomii, neboť se věřilo, že skrze nebesa se spojuje minulost, současnost a budoucnost. Pokud však vše probíhalo v cyklech, vše se vracelo do původního bodu. Fungoval-li takto vesmír, tak i lidský život se řídil tímto řádem. Mýtický čas se tak protknul s životem jedince v každém okamžiku jeho života. Není proto překvapivé, že vzájemná hodina, den, měsíc a rok měly vlastního božského patrona, jejichž vlivy se navzájem protínaly a čas se tak stal v každém okamžiku jedinečný.

Prvotní systém kalendářního systému, založeného na myšlence cyklického času, se objevil již v Olmecké kultuře. Ale až mayská společnost dovedla kalendář k dokonalosti ve vnímání souslednosti časů, kdy bylo možné předvídat budoucí události na základě minulosti, čímž podřídili život jedince a společnosti kosmickým řádem a čas se tak stal předmětem všepohlcujícího zájmu. Mayové základní kalendář

¹⁰⁶ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha: Prostor, 1998. s. 56-57

označovali *tzolkin*,¹⁰⁷ který byl rozdělen na kombinaci dvaceti jmen dnů a třinácti prapůvodních čísel, tedy každý *tzolkin* trval 260 dní. Každý den tak měl vlastní číslo a jméno a byl v posvátném roku jedinečný. Společně s ním se používal ještě roční kalendář *haab*¹⁰⁸ o 360 dnech, rozdělených po dvaceti dnech na 18 měsíců a na závěrečný měsíc, čítající posledních pět nešťastných dní,¹⁰⁹ kdy jedince mohlo s největší pravděpodobností potkat jakékoli nebezpečí. K označení dne se užívalo pojmenování z obou kalendářních schémat.¹¹⁰ Mayové zároveň měřili lineární čas, avšak ve smyslu od stvoření světa až po jeho ukončení. Kalendář *dlouhého počtu* označoval počet dní od stvoření světa. Současná etapa života začala roku 3144 př. n. l. a skončí 23. prosince 2012. Časovost světa byla dána do čitelného kalendářního systému. Jednotlivé časové úseky měly periodický charakter. V pohledu Mayů na vnější svět bylo typické stálé opakování.

Oba kalendářní systémy se protknuly každých 52 let, kdy docházelo k vyčerpání všech kombinací mezi posvátným a ročním kalendářem. Tento střet určoval začátek a zároveň konec velmi významného období. U Mayů byl tento okamžik chápán jako počátek nové éry, zatímco u Aztéků se věřilo, že svět skončí v jednom z těchto kalendářních střetů. S tím byl spojen Obřad nového ohně, který se konal vždy po uplynutí 18 980 dnů. Aztékové v ten den uklidili své domy, zničili veškeré nářadí, uhasili všechny ohně. „*V očekávání strašlivé noci byly ženy uzavírány v sýpkách, aby se nemohly přeměnit v divoké šelmy pojídající muže. Těhotné ženy nosily masky z listů*

¹⁰⁷ *Tzolkin* byl název pro „posvátný rok“, kdy každý prvek kalendáře měl vlastního božského patrona a stával se patronem jedince v daný den narozeným. Aztékové jej nazývali *tonalpohualli*.

¹⁰⁸ *Haab* v překladu znamená „cyklus deště.“ Někdy se též používá označení tropický rok.

¹⁰⁹ Patronem nešťastných dní byl bůh *Mam*, který byl uctíván jen v tyto dny.

¹¹⁰ KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina; KRÁTKÝ, Čestmír J. Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika. První vydání. Praha : Libri, s.r.o., 2001. s. 81-84

agáve a děti... nesměly usnout, aby se ve spánku neproměnily v myši.“¹¹¹ Poté vyšli z města kněží na posvátný vrch a pozorovali půlnoční oblohu a ve chvíli, kdy Plejády přecházeli přes poledník bylo jasné, že pohyb nebes neustal. Obětovali tedy válečného zajatce ve prospěch obnovy všech časů, na jeho hrudi rozdělali nový oheň a nastalo rituální upouštění krve. Běžci roznesli oheň do všech chrámů a lidé si jej odtud brali do svých domovů. Tento obřad byl symbolickým ztvárněním východu Slunce na počátku světa.

Z teologického hlediska bylo toto kalendářní rozdělení chápáno tak, že jednotlivé úseky času byly nesený patronem daného dne, který získával vládu nad světem a nesl jeho břímě až do dalšího dne. Úkolem kněží bylo zjistit, které dny budou lidem příznivě nakloněny a které nikoli. Podřízený života jedince kosmickému pohybu zajisté nebylo nic jednoduchého, jelikož kněží museli umět předvídat, kdy nastanou příznivé situace. Věřili, že vesmír tvoří celek, kde všechny části do sebe zapadají. Sledováním cyklů zjišťovali, zda chod vesmíru má hladký průběh. Záleželo jim na pochopení všech pohybů na nebesích, a proto se také věnovali matematice a astronomii. Jedním z vynikajících činů bylo sestavení tabulek pro předpověď viditelného zatmění Slunce. Vedením záznamu o polohách Měsíce, pomocí posvátného kalendáře zjistili, že je zde vzorec opakování, díky čemuž dokázali předpovědět zatmění Slunce až na 33 let dopředu. Je také nutno podotknout, že dokázali určit délku oběhu Země s odchylkou 0,0002 dne oproti současným vědeckým výzkumům. Mimo to Mayové také znali a používali nulu, bez které by nebylo možné takových výsledků dosáhnout.

¹¹¹ CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. s. 116

6.3 Pantheon bohů

„Nechápal jsem aztécké náboženství, dokud jsem si neuvědomil, že Coatlicue byla matkou své babičky.“ Paul Kirchhoff¹¹²

Vývoj božského pantheonu vycházel z původních představ šamanů, kteří věřili, že mají schopnost ovlivňovat svět duchů. Ovšem postupem času bylo potřeba rozšířit a specializovat tuto ideologii na širší veřejnost. První systém náboženské ideologie se objevuje u Olmeků, kteří vytvořili jakýsi pravzor pro budoucí civilizace. Avšak teprve mayská civilizace vytvořila pokrok, přepracováním tohoto pojetí do složité formy náboženského systému. Božstva vycházela ze společného základu, avšak vzhledem k místu, vznikalo různé pojetí jejich funkcí. Docházelo například k označení jednoho daného boha s různými charakteristickými rysy. Řešení chtěl přinést německý vědec Paul Schellhas se svým roztríděním mayského pantheonu podle zobrazení v mayských kodexech a to tak, že přiřadil každému božstvu písmeno. Schellhasova kategorizace je používána jako obecně platná, přesto se objevují námitky, že takto pojímaná klasifikace vede ke zjednodušování vztahů mezi bohy a vede k názoru božské rodiny ve stylu řecko-římského pantheonu.¹¹³

Pro základní pochopení je mesoamerický pantheon nesmírně složitý. Bohové mohli být chápáni jako ochránci daných sociálních skupin, zbožštělí předkové či nositelé životadárných prostředků. Není proto zarážející, že jeden bůh se mohl zjevit pod množstvím podob, od lidských až po zvířecí rysy, v jiném pohlaví nebo různého věku. Bohové byli chápáni jako duální a většinou protikladné bytosti, které mohly být požehnáním pro společnost nebo jedince, a v zápětí se stát těmi, kdo škodí a ničí.

¹¹² KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina; KRÁTKÝ, Čestmír J. Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika. První vydání. Praha : Libri, s.r.o., 2001. s. 18

¹¹³ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 235-338

Na příkladu boha deště *Tlaloca* je patrná charakteristika protikladné bytosti. *Tlaloc* přinášel vytoužený déšť, aby byla úroda kukuřice veliká, zároveň však byl schopen vytvořit dlouhá období vlhkosti, které znehodnotily úrodu.

6.3.1 Mayský Pantheon

Mnohá z božstev byla jen důsledkem působení kněžské vrstvy. Prostý lid, který nerozuměl složité náboženské struktuře se obracel jen na bohy, které ve svém životě potřeboval nejvíce. Pomoc ostatních božstev vyhledávali jen ve chvílích nejvyšší potřeby. Původní náboženství tvořila personifikace přírodních sil, působící bezprostředně na život člověka, což nevyžadovalo žádná speciální místa k uctívání. S počátkem pěstování kukuřice došlo k rozšíření pantheonu, aby se pojala božstva zastupující úrodnost, která se stala nezbytnou součástí života. S následným rozšířením sociálních struktur a přijetím kalendářního systému, bylo třeba zavést božstva odpovídající daným skutečnostem. Tato nová božstva měla specializovanější funkci, k jejíž uctívání bylo zapotřebí kněžské účasti. Takto se pantheon stal pouze záležitostí kněží, kteří dohlíželi na stále složitější obřady.¹¹⁴ „*Označování tolika přírodních jevů božskými jmény bylo svým způsobem klasifikací, určováním součástí, z nichž se skládá fungující vesmír.*“¹¹⁵

Mayové uznávali jako nejvyšší bytost *Hunab Ku*, stvořitele, který však nebyl předmětem uctívání, neboť se věřilo, že sídlí v nejvzdálenějším koutě nebes, tudíž je vzdálen lidským záležitostem.

Význačným božstvem pantheonu se stal bůh *Itzamná*, který byl synem *Hunab Ku*. Byl zobrazován jako stařec s bezzubými čelistmi a s povislými tvářemi. Byl Pánem nebes, ale i zároveň Pánem dne a noci. *Itzamná* byl však chápán i jako vynálezce

¹¹⁴ MORLEY, Sylvanus G. Mayové. První vydání. Praha : Orbis, 1977. s. 129

¹¹⁵ DREW, David. Ztracené kroniky mayských králů. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. s. 241

písma, proto se od něho odvíjí počátky mayských dějin. Pán nebes byl vždy chápán jako milosrdný bůh, který nikdy neměl destruktivní vlohy. Jako Pán noci měl blízko i k bohu Slunce.¹¹⁶

Dalším důležitým božstvem byl *Chac*, bůh deště, který byl obrovské postavy a měl za pomocníky žáby oznamující déšť. „*Podle lidové víry sesílají na zemi déšť, a to tak, že ulijí trochu vody z tykve, kterou nosí stále s sebou. Kdyby vylili všechnu vodu najednou, nastala by potopa světa.*“¹¹⁷ *Chac* byl zobrazován s dlouhým nosem a dvěma zkroucenými tesáky, trčícími z úst. *Chac* nebyl pouze bohem deště, ale byl božstvem prvořadého významu, neboť jeho schopnosti souvisely s tvořením a životem. Avšak ve své zlovolné podobě *Chac* přinášel sucho a hurikány. *Chac* byl mnohem významnější v životě Mayů, neboť přinášel déšť potřebný k úrodě. *Chac* byl chápán jako čtyřbožství symbolizující světové strany. Toto lze přirovnat k Nejsvětější Trojici z křesťanství.¹¹⁸

Samozřejmě také nejdůležitější plodina mayské civilizace měla vlastního boha. Bůh kukuřice byl zobrazovaný jako jinoch, z jehož hlavy mu vyrůstal kukuřičný klas. Jméno boha není známo, ale v Schellasově kategorizaci je mu přiřazeno písmeno E. Byl zároveň patronem rolnictví.

O pánu smrti *Ah Puch*, již byla zmínka. Vládce *Mitlánu*, nejspodnější vrstvy *Xibalby*, byl zobrazován jako kostlivec s trnovitými výčnělky. Pokud jeho tělo bylo tvořeno masem, kůže byla pokryta černými tečkami, značící hnilobu. Patří mezi zlá božstva prvotního významu.¹¹⁹

¹¹⁶ MORLEY, Sylvanus G. Mayové. První vydání. Praha : Orbis, 1977. s. 112-113

¹¹⁷ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 306

¹¹⁸ MORLEY, Sylvanus G. Mayové. První vydání. Praha : Orbis, 1977. s. 113

¹¹⁹ Tamtéž, s. 114

Eric Thomson shrnuje typické rysy mayských bohů: „*Rozdělení bohů do velkých kategorií je nediferencované, takže jeden bůh může... být členem nebeské skupiny stejně jako skupiny podsvětní... Překrývání představ vytvořených hierarchií na základě jednodušší struktury přírodních božstev uctívanými starými Mayi vedlo k nesrovnalostem a zdvojování funkcí.*“¹²⁰

6.3.2 Aztécký pantheon

Aztécký pantheon byl zcela řízen kněžskou třídou. Kněží řídili obřady a jednotlivci uctívali božstva, která měla přímý vliv na jejich život. Aztékové věřili, že bohové mají obrovskou hmotnou moc, ale duchovní aspekt je nezajímá. Jednotlivec se nedokázal orientovat ve spletné pestrosti funkcí a vlastností, jež byla zastoupena v aztéckém pantheonu. V aztéckém pantheonu zužil boj mezi dvěma protikladnými silami. Božská podvojnost byla nejlépe patrná na myšlence bohů „manželů“, kdy je zastoupen mužský a ženský princip.

Aztékové uznávali jako nejvyšší nevyslovitelné božstvo *Tloque Nahuaque*. Mnohem známější však je Náš pán a paní života *Tonacatecuhtli* a *Tonacacihuatl*, kteří byli chápáni jako rodiče ostatních božstev, nicméně nebyli příliš uctíváni, vzhledem k vzdálenému vlivu na přírodu.¹²¹ Nejvýznamnější roli v aztéckém náboženství zastával bůh Slunce *Tonatiuh*, který byl spojen i s funkcí Pána nebes, neboť Aztékové z pohledu na mýtus o Sluncích věřili, že Slunce je důležité pro existenci všeho živého. Naopak Toltečkové spojovali Slunce s bohem *Huitzilopochtlim*.

Víra v boha deště *Tlaloca* pocházela už z doby Teotihuacánu, jehož mayským přípodobněním je *Chac*. Byl zobrazován s kulatýma očima, tesáky a vlnovkou kolem úst. Je pánem padající vody a jeho funkcí byl dozor nad vegetací a růstem, kdežto jeho

¹²⁰ THOMPSON, J. Eric S. Sláva a pád starých Mayů. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. s. 311

¹²¹ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 124

družka *Chalchiuhtlicue* vládla nad jezery, řekami a moři. Byla zobrazována jako krásná, mladá a hezky se strojící dívka.¹²² Byla také považována za ochránkyni horkých pramenů, ale její občasný zármutek způsoboval vysychání vodních toků. Pod jménem *Ayopechcatl* se stávala ochránkyní novorozených dětí.¹²³ Obě božstva vody patřila mezi patrony noci.

Kukuřice, hlavní potrava mesoamerických civilizací, měla u Aztéků silné zastoupení. *Chicomecoatl* byla mladá a krásná bohyně obživy ztotožňující se s kukuřicí. *Xilonen* a *Xochiquetzal* byla ženská božstva spojená s růstem a mládím. Mužské protějšky *Centeotl*, *Xochipilli* a *Macuilxochitl* měli totožné funkce.¹²⁴

„Velice důležitá byla božstva půdy a smrti, protože úroda roste ze země a mrtví se do ní vracejí.“¹²⁵ Nejvýznamnější představitelé smrti byli *Mictlantecuhtli* a *Mictēcacihuatl*, Pán a Paní z kraje smrti vladnoucí v *Mictlanu*. Nosili masky zhotovené z lebek a z lidských kostí měli módní doplňky.

¹²² Tamtéž, s. 125-127

¹²³ JIROUŠKOVÁ, Jana, et al. Toulky Minulostí světa: Staré civilizace Číny, Indie, islámu, Japonska, Afriky a předkolumbovské Ameriky. První vydání. Praha : Via Facti, 2002. s. 67

¹²⁴ VAILLANT, George C. Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků. První vydání. Praha : Orbis, 1974. s. 127

¹²⁵ Tamtéž, s. 123

7 Závěr

Tématem této bakalářské práce byly mýty a náboženské tradice mezoamerických předkolumbijských civilizací.

Cílem práce bylo nalézt náboženské společné znaky a odlišnosti u indiánských civilizací v oblasti Mesoameriky na základě analýzy náboženských tradic a mýtů s konkrétním vysvětlením pojmů a faktů. Mesoamerické civilizace postupem času vytvořily složitou koncepci náboženských tradic, kdy jedinec s společně bohy podílel na fungování kosmického řádu. Náboženská koncepce založená na myšlence vzájemné spoluúčasti si v Mesoamerice našla svoji úrodnou půdu. Vše, co zde lidé dělali, mělo náboženský význam nebo ho alespoň do určité míry naplňovalo.

V první části se práce zabývala historickým vývojem náboženského myšlení od prvních mýtických představ spojených se zbožštěním přírodních sil, a prvotními výklady světa, které vyplývaly ze šamanismu kmenových společností. Zavedením usedlého způsobu života se společnost rozvětlila do tříd, v nichž významnou roli sehráli kněží. Od této chvíle se společnost zaměřela na kosmologické fungování světa, které vycházelo z neustálého pozorování nebeské i pozemské oblasti, v nichž se pokoušeli nalézt skutečnou podstatu světa, bohů a člověka. Posledním stádiem historického vývoje, pokud by se tak dalo nazvat období před příchodem Evropanů, se stala představa světa existenčně závislá na aktivním procesu lidských obětí, jež zajišťovaly neustálou obnovu světa.

V druhém oddílu se práce zaměřila na mayskou a aztéckou mytologii, jakožto nejvýznamnější představitele mezoamerických kultur. Z hlediska těchto společností se porovnávalo pojetí světa, jeho rozdělenost na pět oblastí a na vertikální rovinu tvořenou nebesy, zemí a podsvětím. Vysvětlení vztahu člověka a světa by nebylo úplné, kdyby se práce nezabývala i mýty o stvoření člověka, ve kterých hlavní roli sehráli jedineční

jedinci. Tito jedinci v náboženských představách poukazovali na typické náboženské prvky mesoamerických kultur, jež bylo cyklické pojetí času, víra v posmrtný život, zásahy bohů do principů fungování řádu světa a významná role jedince v tomto systému.

Poslední část byla orientována na zobrazení náboženských obřadů spojených s vírou, kdy lidská oběť se stala tím nejcennějším, co člověk mohl nabídnout k usmíření bohů. Existovaly specifické praktiky při obětních obřadech, ve kterých docházelo k ztotožnění oběti s božstvem. A přestože každý z bohů zastupoval jinou sféru působení, bylo třeba dodat i stručný popis nejvýznamnějších božstev, která hrála důležitou roli v každodenním procesu. V menším zastoupení byly v této části práce popsány i náboženské obřady nesouvisející s oběťnými rituály. Nicméně i tyto obřady hrály v životě jedince důležitou sociální roli, neboť díky nim rozvíjel své postavení a jistou formou se jimi i vzdělával, a zároveň mu také pomáhaly překonat jeho životní etapy.

„Ten, který činí moudrými cizí tváře, vede ostatní, aby získali tváře, vede je k tomu, aby ji rozvíjeli... Nastavuje ostatním zrcadlo, činí je rozumnými, opatrnými, stará se, aby se u nich objevila tvář... Díky němu lidé polidšťují své chtění a získávají přísné vychování...”¹²⁶

¹²⁶ LEON-PORTILLA, Miguel. Aztécká filosofie: Myšlení Nahuů na základě původních pramenů. Vydání první. Praha: Argo, 2002. s. 179

8 Bibliografie

ARNOLD, Paul. *Mayská kniha mrtvých*. Zuzana Le Roy. Praha : Eminent, 2003. 272 s. ISBN 80-7281-128-2.

CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*. Kateřina Březinová, Jana Zvěřinová. Vydání první. Praha : Prostor, 1998. 240 s. Obzor, ISBN 80-85190-97-4.

COE, Michael; SNOW, Dean; BENSON, Elizabeth. *Svět předkolumbovské Ameriky*. Petra Andělová, Alena Jakoubková. Vydání první. Praha : Euromedia Group, 1997. 240 s. ISBN 80-7176-519-8.

DÍAZ, Frank. *Evangelium Toltéků: Život a učení Quetzalcoatlovy*. Pavel Dufek, Věra Lukšíková. Vydání první. Praha : Triton, s.r.o., 2006. 304 s. ISBN 80-7254-762-3.

DON RUIZ, Miguel. *Čtyři dohody: Kniha moudrostí starých Toltéků*. Viktor Faktor. Praha : Pragma, 1997. 135 s. ISBN 80-7205-826-6.

DREW, David. *Ztracené kroniky Mayských králů*. Jindřich Mand'ák. První vydání v českém jazyce. Praha : BB art, 2001. 382 s. ISBN 80-7257-427-2.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV. : Od epochy objevů po současnost*. Jiří Hoblík. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7298-282-0.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur : vybrané eseje*. Hana Červinková, Václav Hubinger a Hedvika Humlíčková. Vyd. 1. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. 564 s. ISBN 80-85850-89-3.

JIROUŠKOVÁ, Jana, et al. *Toulky Minulostí světa: Staré civilizace Číny, Indie, islámu, Japonska, Afriky a předkolumbovské Ameriky*. Zdeněk Volný. První vydání. Praha : Via Facti, 2002. 224 s. ISBN 80-238-8970-2.

KATZ, Friedrich. *Staré americké civilizace*. František Vrhel. 1. vyd. Praha : Odeon, 1989. 469 s. ISBN 80-207-0151-6.

KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina; KRÁTKÝ, Čestmír J. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Mgr. Markéta Křížová. První vydání. Praha : Libri, s.r.o., 2001. 160 s. ISBN 80-7277-065-9.

LEON-PORTILLA, Miguel. *Aztécká filosofie: Myšlení Nahuů na základě původních pramenů*. Eva Mánková, František Vrhel. Vydání první. Praha : Argo, 2002. 406 s. Capricorn, ISBN 80-7203-461-8.

MIKEŠ, Vladimír. *Tanec živlů : Poezie starých Aztéků*. 1. vyd. v ČS. Praha : Česko-slovenský spisovatel, 1976. 116 s.

MORLEY, Sylvanus G. *Mayové*. Dr. Emil Sobička. První vydání. Praha : Orbis, 1977. 272 s., 64 str. černobílých příloh, 6 mapek. Stopy - fakta - svědectví.

NOUGIER, Louis-René. *V dobách Mayů, Aztéků a Inků: Jak se žilo v minulosti*. Dr. Jana Tučková. Bratislava : Fortuna Print, 1992. 68 s. ISBN 80-85224-56-9.

OLIPHANTOVÁ, Margaret. *Atlas starověkého světa: Po stopách významných civilizací dávných dob*. Dagmar Eisenmannová, PhDr. Jaromír Adamec, Kateřina Přádová, RNDr. Aleš Vacek, dr. Josef Škvor. Vydání první. Bratislava : Gamini, 1993. 224 s. ISBN 80-7161-052-6.

PIJOAN, José. *Dějiny umění /1*. Libuše Macková, Hana Stašková, Pavla Pečínková. Praha : Odeon, c1977. 340 s. Světové umění, 09/03. 01-501-87.

Popol Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu. Slavík, Ivan. Vydání první. Praha : Odeon, 1976. 203 s.

SOUSTELLE, Jacques. Čtvero sluncí : mexické vzpomínky a úvahy jednoho etnologa. Vladimíra Daňková. Vyd. 1. Praha : Argo, 2000. 223 s., 2 mapy. Capricorn, ISBN 80-7203-283-6.

STINGL, Miroslav. *Za poklady mayských měst*. Dagmar Hájková. Vydání I. Praha : Svoboda, 1969. 212 s.

THOMPSON, J. Eric S. *Sláva a pád starých Mayů*. Jaroslav Jemelka. 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1971. 376 s. Kolumbus.

VAILLANT, George C. *Aztékové: Původ, vzestup a pád národa Aztéků*. PhDr. Václav Šolc, CSc, František Jungwirth. První vydání. Praha : Orbis, 1974. 260 s., 10 barevných a 54 černobílých fotografií na 56 stránkách přílohy. Stopy-fakta-svědectví.

VRHEL, František; KAŠPAR, Oldřich. *Etnografie mimoevropských oblastí : Amerika. 2, Mezoamerika*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 131 s.

VRHEL, František; KAŠPAR, Oldřich. *Texty nativní Iberoameriky*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 175 s.

XOKONOSCHTLETL. *Příběhy a moudrosti aztéckých indiánů*. Andrea Fišnarová. Vyd. 1. Praha : Portál, s.r.o., 2000. 136 s. ISBN 80-7178-362-5.

9 Seznam příloh

Ilustrace č. 1 - Pacalův moment smrti [online]. Dostupné na http://rameyarts.com/yahoo_site_admin1/assets/images/Pacal010.143135706_large.jpg.

1x CD s bakalářskou prací ve formátu pdf.